

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΕ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Η πολιτική ως διευθυντική τέχνη στον *Πολιτικό* του Πλάτωνα

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Επιβλέπων:

Στέφανος Δημητρίου

Σπουδαστής:

Θεόδωρος Βελισσάρης

ΑΘΗΝΑ - 2018

**Η πολιτική ως διευθυντική τέχνη στον *Πολιτικό* του
Πλάτωνα**

ΕΣΔΔΑ, Θεόδωρος Βελισσάρης, © 2018

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 12/12/2018

Υπογραφή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η δημόσια διοίκηση διέπεται από την αρχή της νομιμότητας. Ωστόσο, στην καθημερινότητα της διοικητικής δράσης, οι δημόσιοι υπάλληλοι και τα στελέχη της διοίκησης αντιμετωπίζουν προκλήσεις που μπορούν να διευθετηθούν συχνά μόνο με την εξειδίκευση του νόμου και των συνηθισμένων πρακτικών, σύμφωνα με τις ανάγκες ιδιαίτερων ατομικών περιπτώσεων και ειδικών περιστάσεων. Ο νόμος δίνει τη διακριτική ευχέρεια στη διοίκηση να παρεμβαίνει ενεργητικά επ' ωφελεία του πολίτη και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την εύρυθμη λειτουργία της με σκοπό την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, σεβόμενη παράλληλα τα δικαιώματα των πολιτών ως διαφορετικών μονάδων, ακόμα κι όταν αυτοί αποτελούν μειοψηφία. Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η προσπάθεια ανάδειξης ενός κριτηρίου προσανατολισμού για την ορθή άσκηση της διοίκησης μέσω της εξέτασης της πολιτικής ως διευθυντικής τέχνης στον «Πολιτικό» του Πλάτωνα. Η πολιτική στον Πλάτωνα είναι διευθυντική τέχνη και επιστήμη η οποία δεν «επιτάσσει» απλά αλλά κυρίως συνθέτει: με εργαλείο της το ορθό μέτρο επιτυγχάνει κοινωνική ισορροπία και ενότητα μέσω της συνύφανσης των ανομοιοτήτων και τη διαφύλαξη της διαφορετικότητας. Πώς θα θέσουμε το εκάστοτε επίμαχο ζήτημα – το οποίο μπορεί να μην περιλαμβάνεται σε δικαϊκό κανόνα – σε άλλο εννοιολογικό πλαίσιο για να το συσχετίσουμε με αναλογικώς όμοιες περιπτώσεις εμπίπτουσες στον κανόνα; Ο Πλάτωνας παρέχει μεθοδολογικά και εννοιολογικά εργαλεία που μπορούν να καθοδηγήσουν τη διοικητική πράξη τόσο ως προς τη βέλτιστη εσωτερική της οργάνωση όσο και ως προς την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών, έτσι ώστε το ανθρώπινο δυναμικό της να αποτελεί μορφωτικό κεφάλαιο ικανό για πρωτοβουλία και κριτική σκέψη. Η εργασία αυτή βασίστηκε μεθοδολογικά σε βιβλιογραφική μελέτη η οποία συσχετίστηκε με το εκπαιδευτικό υλικό και την εμπειρία μας ως σπουδαστών της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Λέξεις – κλειδιά: Πλάτωνας, διευθυντική τέχνη, πολιτική τέχνη, ηγεσία, δημόσια διοίκηση, εφαρμογή νόμου.

ABSTRACT

Public administration is governed by the principle of lawfulness. However, in their daily practice, public agents face challenges that can be addressed frequently only through specifying the law according to the needs of individual cases and specific circumstances. The law provides the public administration with the discretion to actively intervene for the benefit of the citizens and to take action for its proper functioning in order to serve the public interest, while respecting the rights of the citizens as unique human beings, even when they are part of social minorities. In this dissertation an attempt is made at determining a guiding cue for proper administrative action by examining politics as the art of ruling in Plato's "Statesman". Politics, for Plato, is a ruling art and a science that doesn't simply command, but rather composes: using the art of due measure, it achieves social unity through "weaving" different qualities and respecting diversity. How can we raise any controversial issue, one that may not be included in the rule of law, by placing it in a different conceptual framework, in order to relate it accordingly to similar cases that do fall within that rule? Plato provides methodological and conceptual tools that can guide public administration both in terms of its optimal internal organization and in terms of better serving the citizens, in order for its human resources, as an intellectual and cognitive asset, to be capable of taking initiatives and critical thinking. This paper was carried out on the basis of a bibliographic study, complemented with our courses material and our personal experience as trainees at the National School of Public Administration and Local Government.

Keywords: Plato, art of ruling, art of politics, leadership, public administration, implementation of law

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	5
A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1. Γενικά για τον «Πολιτικό», την πολιτική ως διευθυντική τέχνη, και τη σχέση της με τη δημόσια διοίκηση.....	6
2. Θεμελιώδεις αρχές και διαδικασίες της διοικητικής δράσης	8
B. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Ο «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ»	13
1. Ο πρώτος ορισμός	13
2. Ο μύθος.....	14
3. Ο δεύτερος ορισμός.....	15
4. Η υφαντική τέχνη	17
5. Ο νόμος.....	21
6. Ο τελικός ορισμός	24
7. Τα πολιτεύματα	26
Γ. Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ Ο «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ»	30
1. Η διοίκηση ως διευθυντική τέχνη.....	30
2. Το κοινό αντικείμενο διοίκησης και πολιτικής και η αναγκαιότητά τους	32
3. Η διοίκηση απέναντι στον νόμο	33
Δ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	36
E. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	38

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικά για τον «Πολιτικό», την πολιτική ως διευθυντική τέχνη, και τη σχέση της με τη δημόσια διοίκηση

Ο «Πολιτικός» ανήκει στα ώριμα έργα που ο Πλάτωνας συγγράφει προς το τέλος της ζωής του. Πρωταγωνιστής εδώ δεν είναι ο Σωκράτης, αλλά ένας ξένος από την Ελέα, ο οποίος συνομιλεί με τον νεαρό Σωκράτη – αυτά τα δύο είναι και τα κεντρικά πρόσωπα του διαλόγου. Ο διάλογος προσπαθεί να ορίσει τον αληθινό πολιτικό και την αληθινή πολιτική τέχνη και επιστήμη. Έχει επισημανθεί ότι στους διαλόγους της ύστερης περιόδου «ο Πλάτων ανοίγεται προς τον πραγματικό κόσμο», και ειδικά στον «Πολιτικό» ασχολείται με τις «υπαρκτές πολιτείες και τα υπαρκτά πολιτεύματα» και όχι με την ιδεατή πολιτεία και το ιδεατό πολίτευμα, όπως στην «Πολιτεία» (Κάλφας, 2017). Αυτό μας προϋδεάζει για την καταλληλότητα του διαλόγου ως προς τις πρακτικές ανάγκες της διεύθυνσης, όχι μόνο στην πολιτική αλλά και στη διοίκηση.

Έχει χυθεί πολύ μελάνι για τους διαλόγους αυτής της περιόδου και την ιδιαιτερότητά τους. Αξίζει να συγκρατηθεί ότι η πλειοψηφία των ερευνητών φαίνεται να τους θεωρεί λιγότερο διαλόγους και περισσότερο πραγματείες (Mitchell, 1980: xii): εδώ, «η γοητεία της γραφής και η μέριμνα για την οργανική σύνθεση υποχωρούν μπροστά στην επίπονη και αυστηρή επιχειρηματολογία» (Κάλφας, 2017). Αν ήδη από την «Πολιτεία» η κατοχή γνώσης είχε συνδεθεί με την ικανότητα του άρχειν, στον «Πολιτικό» ο Πλάτωνας επιχειρεί να διασαφηνίσει αναλυτικά και συστηματικά τι είναι το ίδιο το άρχειν, τι είναι η πολιτική ως διευθυντική τέχνη, και πως η γνώση σχετίζεται συγκεκριμένα με την τέχνη αυτή (Lane, 1998: 6).

Με τον «Πολιτικό», ο Πλάτωνας προσπαθεί να παρουσιάσει και να τονίσει τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικού που ξεχωρίζει από τους παραπλανητικούς «μιμητές» του, καθώς φροντίζει ουσιαστικά για το γενικό καλό της κοινότητας. Έχει επισημανθεί ότι τα χαρακτηριστικά αυτά δεν αφορούν στενά μόνο τον πολιτικό, αλλά αφορούν και γενικότερα το έργο της οργάνωσης και διοίκησης των μεγάλων οργανισμών, αυτό που λέμε μάνατζμεντ, αλλά και πέρα από την οργάνωση και διοίκηση, αυτό που λέμε ηγεσία (Takala, 1998: 786). Η οργάνωση και διοίκηση, αλλά και η ηγεσία, είναι κρίσιμα αντικείμενα, ιδιαίτερα για το στέλεχος της δημόσιας διοίκησης. Και οι δύο, και ειδικότερα η ηγεσία, πέρα από την εύρυθμη λειτουργία των μεγάλων, ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών, παράγουν απαραίτητες νόρμες και

κανόνες δράσης αλλά επιπλέον, και σημαντικότερα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη και βελτίωση του προσωπικού και συντονίζουν το όλο έργο των οργανισμών προς την επίτευξη επιθυμητών στόχων.

Η ικανότητα για διοίκηση και ηγεσία, δεν είναι αποκλειστικά θέμα χαρίσματος. Οι ικανότητες αποδεικνύονται ως ωφέλιμες ή μη στην πράξη, και για να έχουν πιθανότητες επιτυχίας στην εφαρμογή τους, πρέπει να βασίζονται στη γνώση. Ο «Πολιτικός» είναι ακριβώς ένας μεθοδολογικός διάλογος του οποίου μείζων σκοπός είναι «η εμβάθυνση στην ορθή και ακριβή χρήση (...) της διαλεκτικής έρευνας» (Δημητρίου, 2016: 166). Η αναζήτηση του ορισμού της έννοιας της πολιτικής και του πολιτικού είναι άσκηση στην αναλυτική-διαλεκτική μέθοδο έρευνας. Ως τέτοια, μπορεί να παρέχει ακόμα και σήμερα σημαντικά μεθοδολογικά και εννοιολογικά εργαλεία στο στέλεχος της δημόσιας διοίκησης και γι' αυτό προτάθηκε και επιλέχθηκε ανάμεσα στις διπλωματικές εργασίες της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Στην εργασία αυτή θα προσπαθήσουμε αρχικά να εκθέσουμε το επιχείρημα του Πλάτωνα για την πολιτική ως διευθυντική τέχνη, και μετά να τοποθετήσουμε τη διοίκηση στην οπτική του «Πολιτικού». Η σχέση της πολιτικής και της διοίκησης, όχι μόνο δεν είναι αντιθετική, αλλά συνδέεται σε σημαντικό βαθμό: η διοίκηση συνδέεται άμεσα με μια αντίληψη περί άσκησης της κυριαρχίας, μέσω του νόμου, που υπηρετεί το δημόσιο συμφέρον. Στον «Πολιτικό», μόνος περιορισμός και κριτήριο της ορθής άσκησης της πολιτικής θεωρείται ακριβώς η ωφέλεια, το καλό της πόλης (293d-e).¹ Θα δούμε αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο ο Πλάτωνας αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της εύνομης πολιτείας, όπου οι πολλοί άρχουν με γνώμονα τους καλούς, γραπτούς νόμους που οι ίδιοι μπορούν να τους αλλάζουν όταν δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές καταστάσεις και το δημόσιο συμφέρον. Η πολιτική επιστήμη εδώ είναι μέσο, όχι αυτοσκοπός (Δημητρίου, 2016: 214). Μέσο που συμβάλλει στο καλό της πόλης, αλλά υπό δύο όρους: να ικανοποιείται και η γνώση και το δίκαιο, δηλαδή να εξυπηρετείται ουσιωδώς και όχι κατ' επίφαση το κοινό καλό.

---

¹ Για το κείμενο του Πλάτωνα βασιστήκαμε κυρίως στη μετάφραση του Δημητρίου (2016) και δευτερευόντως σ' αυτή του Χριστοδούλου (2003)

Θα δούμε ότι η διοίκηση δεν μπορεί να νοηθεί μόνο ως τέχνη βοηθητική της πολιτικής: Είναι η ίδια τρόπος άσκησης της πολιτικής, είναι μορφή πολιτικής, διευθυντική τέχνη και η ίδια. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο «Πολιτικός» μπορεί να συμβάλλει στην κατανόηση και το ξεπέρασμα πολλών προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίζει η διοικητική δράση: πως μπορούν να αντιμετωπίζονται αδιέξοδα και να ανευρεθούν ορθές λύσεις μπροστά σε φαινόμενα όπως η πολυνομία ή το κενό νόμου; Πότε και με ποιον τρόπο αυτός που διοικεί μπορεί να αναλαμβάνει βέλτιστες και εποικοδομητικές πρωτοβουλίες; Με ποιο κριτήριο πρέπει να ασκείται και να προσανατολίζεται προς ορθές λύσεις η λεγόμενη «διακριτική ευχέρεια» της διοικήσεως; Η διευθυντική τέχνη όπως απεικονίζεται στον «Πολιτικό» μπορεί να συνδράμει στην απάντηση των παραπάνω ενδεικτικών ερωτημάτων καθώς αποτελεί «γνώση και τεχνική για τη δημιουργική σύλληψη και σχεδιασμό της πράξης και της διεύθυνσης των πραγμάτων μέσα σε μία συγκεκριμένη κατάσταση» (Δημητρίου, 2016: 26) και λαμβάνοντας υπόψη συγκεκριμένες ανάγκες. Στο δεύτερο μέρος της εισαγωγής αυτής, θα αναφερθούμε εκτενέστερα σε προβλήματα, αρχές και διαδικασίες της διοικητικής δράσης που φαίνεται να προοικονομεί ο «Πολιτικός» και που μπορούν να ωφεληθούν από την οπτική του.

2. Θεμελιώδεις αρχές και διαδικασίες της διοικητικής δράσης

Όλες οι δημόσιες υπηρεσίες και οι υπάλληλοί τους δρουν επιδιώκοντας αποκλειστικά το *δημόσιο συμφέρον* (Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης, 2012: 18). «Δημόσιο είναι το συμφέρον που έχει ως υποκείμενό του τον λαό, ο οποίος έχει οργανωθεί με την έννομη τάξη σε κράτος» (Δαραμάρας, 2016: 21). Η έννομη τάξη είναι ο κατεξοχήν εγγυητής της λειτουργίας του κράτους έτσι ώστε να εξυπηρετείται το συμφέρον όλων των μελών της κοινωνίας και να ικανοποιούνται οι κύριες ανάγκες τους. Η δημόσια διοίκηση ενεργεί ασκώντας δημόσια εξουσία «η οποία πρέπει να περιορίζεται από αυτόν που την παραχωρεί, τον κυρίαρχο λαό» («*αρχή της λαϊκής κυριαρχίας*») (21). Εάν η ίδια η πολιτική εξουσία είναι που προσδιορίζει το περίγραμμα της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος, η διοίκηση «όταν ασκεί την κανονιστική της δραστηριότητα βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης, προβαίνει σε λεπτομερέστερο καθορισμό του ή σε εξειδίκευσή του» (21).

Η διοίκηση προσανατολίζεται στο δημόσιο συμφέρον, πάντα όμως στα πλαίσια που ορίζει η *αρχή της νομιμότητας*, και χωρίς να περιορίζει στο όνομα του δημοσίου

συμφέροντος τα δικαιώματα των διοικουμένων. Μόνο στα πλαίσια της αρχής της νομιμότητας ο προσανατολισμός στο δημόσιο συμφέρον δεν γίνεται αντιφατικός με όσα επιτάσσει το κράτος δικαίου. Συνεπώς, για να είναι η δράση της Διοίκησης σύμφωνη με την αρχή της νομιμότητας «δεν αρκούν οι κανόνες δικαίου, αλλά χρειάζεται και η συνδρομή των λεγόμενων γενικών αρχών του (διοικητικού) δικαίου, οι οποίες προσθέτουν μια ηθική διάσταση στην έννοια της νομιμότητας» (Δαραμάρας, 2016: 3).

Μία άλλη θεμελιώδης αρχή διοικητικής δράσης είναι αυτή της *διακριτικής ευχέρειας*. Αυτή υπάρχει όταν το ρητό κανονιστικό πλαίσιο δεν προκαθορίζει επακριβώς την απαιτούμενη ενέργεια του διοικητικού οργάνου και του επιτρέπει έτσι περιθώριο πρωτοβουλίας (Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης, 2012: 37). Επειδή ο νόμος είναι αδύνατο να προβλέψει της λεπτομέρειες κάθε ιδιαίτερης περίπτωσης, μεταθέτει την ευθύνη για τις λεπτομέρειες και ιδιαιτερότητες αυτές στη «διακριτική ευχέρεια» της διοίκησης, προτρέποντάς τη να αναλάβει αντίστοιχες πρωτοβουλίες με εκφράσεις για τη διοίκηση όπως «δύναται», «δικαιούται», «επιλέγει», «κρίνει», ενεργεί «κατά την κρίση της» κ.λπ. (37-38). Το διοικητικό όργανο καλείται να προσδιορίσει και να εξειδικεύσει «το λογικό (...) περιεχόμενο της αόριστης έννοιας του κανόνα δικαίου» λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό των διατάξεων, το δημόσιο συμφέρον και την τήρηση των θεμελιωδών αρχών που διέπουν το διοικητικό δίκαιο (Δαραμάρας, 2016: 15). Η διοίκηση είναι υποχρεωμένη μάλιστα να μην αποφύγει την ευθύνη της διακριτικής ευχέρειας κατά τις ενέργειές της, όταν ο νόμος της την παραχωρεί. Συνεπώς, «η διακριτική ευχέρεια είναι (...) η νομική δυνατότητα της διοίκησης να επιλέγει ανάμεσα σε διάφορες εξίσου νόμιμες λύσεις (...). Διακριτική ευχέρεια είναι επίσης και η νομική δυνατότητα της διοίκησης να εξειδικεύει τις αόριστες αξιολογικές έννοιες, που συχνά χρησιμοποιεί ο νομοθέτης, όπως είναι η επιείκεια, τα χρηστά ήθη, η κοινωνική ειρήνη, το δημόσιο συμφέρον, η δημόσια τάξη, η διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής κ.λπ.» (Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης, 2012: 38). Η διακριτική ευχέρεια όμως οφείλεται να ασκείται «μόνον προς όφελος του διοικουμένου και δεν μπορεί να ισχύει όταν πρόκειται να περιοριστεί ατομικό του δικαίωμα» και φυσικά πρέπει να λαμβάνει υπόψη «τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περίπτωσης, αλλά και τις αρχές του διοικητικού δικαίου» (Δαραμάρας, 2016: 15). Όταν, συνεπώς, η διοίκηση δρα βάσει διακριτικής ευχέρειας, απαιτείται «στάθμιση» όλων αυτών των στοιχείων (Δαραμάρας, 2018). Καταλαβαίνουμε δηλαδή ότι εδώ εμφιλοχωρεί περιθώριο άσκησης κριτικής

δύναμης για να αναγνωρίζεται τόσο το προσδοκώμενο όφελος όσο και η ιδιαιτερότητα των συνθηκών, και απαιτείται κριτήριο για αναγνωρίζεται και να διευθετείται ορθά.

Πολύ σημαντική είναι και η *αρχή της χρηστής διοίκησης* ως απαραίτητο συμπλήρωμα σε αυτή της διακριτικής ευχέρειας. Αυτή επιβάλλει στα διοικητικά όργανα να ενεργούν έτσι ώστε «να αποφεύγονται οι ανεπιεικείς ή και δογματικές ερμηνείες» άρα «ιδίως όταν η διοίκηση δρα στο πλαίσιο της διακριτικής της ευχέρειας (και) οφείλει να διαφυλάσσει τα έννομα συμφέροντα του πολίτη και να τον διευκολύνει στην άσκηση των δικαιωμάτων του» (Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης, 2012: 39). Η διοίκηση δεν θα πρέπει να παραβιάζει το κοινό περί δικαίου αίσθημα κατά την άσκηση των καθηκόντων της. Για τη χρηστή διοίκηση, η νομιμότητα είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη, δεδομένου ότι το κράτος δικαίου δεν εξαντλείται στους κανόνες δικαίου.

Άλλες κρίσιμες αρχές διοικητικής δράσης είναι μεταξύ άλλων αυτή της αναλογικότητας, της αμεροληψίας, της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης. Η πλειάδα αυτών των αρχών, ανάλογη της σπουδαιότητάς τους, μας αποκαλύπτει το γεγονός ότι συχνά επικρατεί «κενό νόμου» το οποίο έρχονται να συμπληρώσουν οι αρχές αυτές. Ο νόμος είναι φυσικά αναντικατάστατος, αλλά πολύ συχνά στέκεται «αμήχανος» απέναντι σε συγκεκριμένες καταστάσεις και έρχονται να συνδράμουν προς αρωγή του οι αρχές αυτές. Ο μεγάλος αριθμός των αρχών αυτών είναι επίσης σύστοιχος της σύνθετης πραγματικότητας στην οποία προσπαθούν να ανταποκριθούν. Πολλές φορές μπορεί «να συντρέχουν, σωρευτικά ή συνδυαστικά, περισσότερες από μια από τις αρχές αυτές, καθώς συχνά ‘αλληλεπικαλύπτονται’, τόσο εννοιολογικά όσο και στην εφαρμογή τους στην πράξη» (Δαραμάρας, 2016: 26), άρα απαιτείται ακριβώς η διακριτική ευχέρεια της διοίκησης για να ιεραρχήσει, να επιλέξει, ή ακόμα και να τις συνθέσει, και μάλιστα να είναι ικανή να εντοπίσει την κατάλληλη στιγμή που θα χρειαστεί να το κάνει.

Σε κάθε περίπτωση, όπως έχει επισημάνει και ο Συνήγορος του Πολίτη (1998: 16) η διοίκηση οφείλει να λειτουργεί αναζητώντας τη βέλτιστη μεταξύ ποικίλων εναλλακτικών πρακτικών που εμφανίζονται ως υποψήφιες κατά τη διοικητική δράση. Για να μην εμφανίζονται φαινόμενα κακοδιοίκησης προτείνεται ο τρόπος αντιμετώπισης των υποθέσεων των πολιτών από τη διοίκηση να είναι συγχρόνως προσήκων, δίκαιος και αμερόληπτος. Αυτό σημαίνει επίμονη προσπάθεια για εύστοχη κρίση, και συνεχή ευελιξία και εγρήγορση που μπορούν να απομακρύνουν την

κακοδιοίκηση, την κατάχρηση εξουσίας, την τυπολατρία και τις προκαταλήψεις, οι οποίες παραμονεύουν κάθε στιγμή στην εμπλοκή της διοίκησης στις υποθέσεις των πολιτών.

Όσα αναφέρθηκαν δεν είναι σημαντικά μόνο επειδή η διοίκηση είναι όργανο της πολιτικής εξουσίας, αλλά μάλλον επειδή και η ίδια η διοικητική πράξη αποτελεί άσκηση δημόσιας εξουσίας καθώς «θεσπίζει κανόνες δικαίου μονομερώς, με μόνη τη δήλωση βούλησης ενός διοικητικού οργάνου, όπως στην περίπτωση της αυτεπάγγελτης έκδοσης πράξης» (Δαραμάρας, 2016: 31). Η διοίκηση μπορεί να προκαλεί μεταβολή της έννομης τάξης «με τη ρύθμιση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για αυτούς στους οποίους απευθύνεται ή αφορά» (31). Έτσι η διοίκηση μπορεί και εκδίδει κανονιστικές και ατομικές πράξεις. Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 43 του Συντάγματος ορίζει ρητά ότι «εξουσιοδότηση για έκδοση κανονιστικών πράξεων από άλλα όργανα της διοίκησης επιτρέπεται προκειμένου να ρυθμιστούν ειδικότερα θέματα ή θέματα με τοπικό ενδιαφέρον ή με χαρακτήρα τεχνικό ή λεπτομερειακό». Οι κανονιστικές πράξεις είναι θεσπισμένοι κανόνες δικαίου με αξιώσεις καθολικής ισχύος, ενώ οι ατομικές συνήθως εξειδικεύουν μία κανονιστική πράξη στις ανάγκες μίας ατομικής περίπτωσης, στην οποία και περιορίζονται. Επίσης, η διοίκηση ασκεί εξουσία παράγοντας αποτελέσματα καθολικής δεσμευτικότητας κατά τη διενέργεια και σύναψη συμβάσεων.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί πως είναι η καθημερινή εμπειρία της διοικητικής δράσης που αναδεικνύει το πρόβλημα της «έλλειψης ή ασάφειας κανόνων δικαίου» ή, από την άλλη πλευρά, ότι «υπάρχουν υπερβολικά λεπτομερείς κανόνες που συνθέτουν ένα αυστηρό νομικό πλαίσιο και θέτουν σημαντικά εμπόδια στη διοικητική δράση» (Δαραμάρας, 2018). Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού, της ταυτόχρονης υπερβολής και έλλειψης και της αναζήτησης μέτρου για τη συγκράτησή τους, υπάρχουν οι αρχές της διοικητικής δράσης αλλά και παράγονται και υιοθετούνται από τη διοίκηση κώδικες δεοντολογίας, οι οποίοι αποτελούν μη-δεσμευτικό δίκαιο (soft law), σε αντίθεση με τη δεσμευτικότητα των κανονιστικών πράξεων. Αυτοί λειτουργούν συμπληρωματικά έναντι των τυπικών κανόνων, ως άτυποι κανόνες, κωδικοποιώντας και εξειδικεύοντας την εφαρμογή των θεμελιωδών αρχών της διοικητικής δράσης. Σε αντίθεση με τους κανόνες δικαίου που εφαρμόζονται αυτόματα, οι αρχές συνιστούν «έκφραση μιας αξίας, η εφαρμογή της οποίας δεν είναι αποτέλεσμα αυτοματισμών: απαιτεί την παρεμβολή της ανθρώπινης κρίσης, προκειμένου να καθορίζεται κάθε φορά η συνάφεια και η σημασία της κάθε αρχής, σε σχέση με κάθε συγκεκριμένη

περίσταση». (Δαραμάρας, 2018). Δεν υπάρχει εγγύηση για την ορθή εφαρμογή, άρα και την αποτελεσματικότητά τους, καθώς προϋποθέτουν τη συνειδητή υιοθέτησή τους από τους διοικητικούς υπαλλήλους επί τω έργω, σε απρόβλεπτες συνθήκες.

Η διοικητική δράση συνεπώς αντιμετωπίζει προκλήσεις και «κενά» τα οποία προσπαθεί συνεχώς να καλύψει. Η πλατωνική προβληματική του «Πολιτικού» όχι μόνο αποτελεί παραδειγματική έκθεση της ουσίας των προβλημάτων αυτών, αλλά μπορεί να προσφέρει ορθό προσανατολισμό και καθοδήγηση για την επίλυσή τους.

B. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Ο «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ»

1. Ο πρώτος ορισμός

Αποβλέποντας στον ορισμό του πολιτικού, ο Πλάτων ξεκινά από τη διερεύνηση αυτού που κάνει ο πολιτικός, δηλαδή από την πολιτική. Συνεπώς θα αναζητήσει πρώτα το τι κάνει η πολιτική. Για να καταλήξει στον πολιτικό θα διατρέξει μία σειρά σταδιακών προσεγγίσεων και τελικά θα συσχετίσει αναλογικώς την πολιτική με την υφαντική τέχνη, ώστε να την ορίσει μέσω αυτής.

Για να ορίσει την έννοια της πολιτικής ο Πλάτωνας βασίζεται στη μέθοδο της διαίρεσης. Η διαίρεση αποτελεί μέθοδο που προσπαθεί να αποβάλει τα υποκειμενικά στοιχεία κατά την προσπάθεια προσδιορισμού μίας έννοιας. Εκκινώντας από μια ευρύτερη έννοια, εξετάζει σταδιακά όλες τις δυνατότητες των υποκατηγοριών που προκύπτουν από τις διαιρέσεις και υποδιαιρέσεις της, κι έτσι ξεχωρίζει την υπό εξέταση έννοια από όλες τις υπόλοιπες.

Ο Πλάτωνας ξεκινά με την έννοια της επιστήμης καθώς η πολιτική είναι τέχνη που, για την άσκησή της, προϋποθέτει αντίστοιχη γνώση. Διαιρεί (267a-c) τις επιστήμες σε πρακτικές και γνωστικές, και τοποθετεί την πολιτική στις γνωστικές. Ωστόσο, η κατάταξη της πολιτικής στις γνωστικές επιστήμες δεν σημαίνει ότι δεν εμφιλοχωρεί στην πολιτική και το πρακτικό στοιχείο, όπως το καταλαβαίνουμε σήμερα. Η έννοια της πρακτικής επιστήμης εδώ σχετίζεται αποκλειστικά με τη σωματική ρώμη (Δημητρίου, 2016: 23) και με μη νοητικές ικανότητες.²

Ακολουθεί η διαίρεση των γνωστικών επιστημών σε διευθυντικές και κριτικές. Οι κριτικές επιστήμες είναι αυτές που αντιστοιχούν σε σκέψη και υπολογισμό, όπως για παράδειγμα η αριθμητική και η λογιστική. Αυτός όμως που ασχολείται με την πολιτική κατέχει και ασκεί εξουσία, άρα ασκεί διευθυντική, και όχι κριτική τέχνη. Συνεπώς η πολιτική είναι η τέχνη του διευθυντικού μέρους της γνωστικής επιστήμης (Δημητρίου, 2016: 24) κι αυτό που κάνει είναι να προστάζει και να δίνει εντολές.

---

² Όπως θα φανεί στη συνέχεια, με την ευρύτερη έννοια του όρου η πολιτική παρουσιάζεται σαν είδος πρακτικής γνώσης που κινείται σε ένα πεδίο απροσδιοριστίας. Η πολιτική έχει πρακτικό χαρακτήρα, γιατί το αντικείμενό της διαρκώς αλλάζει, συνεπώς ο πολιτικός πρέπει να διαθέτει πρακτική ευφυΐα (Δημητρίου, 2016: 133, 135, 137).

Δεν είναι ωστόσο η πολιτική απλά διευθυντική επιστήμη, δεν επιτάσσει μονάχα: είναι αυτοδιευθυντική («αυτεπιτακτική») τέχνη (260d-e). Διακρίνεται από την απλή επιτακτική (που ασκούν για παράδειγμα ο κελευστής ή ο κήρυκας) γιατί η προέλευση της επιταγής της είναι ο ίδιος ο εαυτός της. Επιτάσσει αυτό που η ίδια, ο ίδιος ο πολιτικός, έχει συλλάβει και σχεδιάσει. Επιτάσσει αυτοδυνάμως, ορμώμενη από τη δική της δύναμη (Δημητρίου, 2016: 26), όπως εκείνος που πουλά αυτό που ο ίδιος έχει παραγάγει, σε αντίθεση με τον λιανοπωλητή που είναι μεταπράτης.

Σύμφωνα λοιπόν με τον πρώτο ορισμό, ο πολιτικός κατέχει και ασκεί την τέχνη της φροντίδας των ανθρώπων ως ποιμένας της ανθρώπινης αγέλης, ως «ανθρωποβοσκός» (Δημητρίου, 2016: 43,44). Ουσία της πολιτικής εδώ είναι η μέριμνα για την αγέλη των στερημένων γούνας και φτερών, δίποδων όντων, των ανθρώπων (267d) μέσω της βασιλικής τέχνης που σκοπεύει στη φροντίδα και ανατροφή τους.

Αμέσως όμως επισημαίνεται το εξής πρόβλημα σχετικά με τον πρώτο ορισμό: υπάρχουν πολλοί διεκδικητές του ρόλου του ποιμένα των ανθρώπων (έμποροι, γυμναστές, γιατροί κ.α.) (267e-268a). Άρα θα πρέπει να διακρίνουμε τον πολιτικό από αυτούς, ιδιαίτερα στο μέτρο που είναι και αδύνατο η τέχνη του πολιτικού να εκπληρώνει ταυτόχρονα όλους αυτούς τους ανταγωνιστικούς ρόλους (Neiman, 2007: 403). Πρέπει να αφαιρέσουμε όλους όσους μπορούν να εμφανίζονται όμοιοι με τον πολιτικό ενώ δεν είναι όμοιοι μ' αυτόν. Αυτό δεν σημαίνει ανατροπή του πρώτου ορισμού, αλλά επισήμανση της ανάγκης για διόρθωση και τελειοποίησή του.

2. Ο μύθος

Σ' αυτό το πλαίσιο ο Πλάτωνας εξιστορεί τον μύθο μίας παρελθούσας χρυσής εποχής στην ιστορία της ανθρωπότητας όπου βασίλευε ο «μέγιστος δαίμων», θεός Κρόνος, μίας εποχής που χαρακτηριζόταν από απόλυτη αφθονία και αδιατάρακτη ειρήνη, έλλειψη συγκρούσεων και φιλονικιών, άρα μίας εποχής όπου δεν υπήρχαν πολιτεύματα και πολιτική καθώς δεν υπήρχε ανάγκη γι' αυτά (Δημητρίου, 2016: 57). Κάποια στιγμή ο κόσμος και η ενότητά του διαλύθηκαν και οι άνθρωποι αφέθηκαν να ζήσουν μόνοι τους, εγκαταλειμμένοι από τον Κρόνο (272d-e). Αυτή που αναδύεται τώρα είναι η σιδηρά εποχή, η εποχή του Δία: ο κόσμος των ανθρώπων, όντας πριν ετεροκινούμενος από τον Κρόνο, γίνεται τώρα αυτοκινούμενος από τους ίδιους τους ανθρώπους, και η

πολιτική αναδύεται μαζί με το βάρος της ευθύνης που έπεσε στους ώμους τους. Τώρα πια κυριαρχούν συνθήκες σπανιότητας των αγαθών άρα και ευνοϊκές για την εμφάνιση εχθροτήτων και συγκρούσεων – ο κόσμος καταποντίζεται σ’ έναν «ωκεανό ανομοιότητας» (273d).

Αναδεικνύεται έτσι η διαφορά ενός χαμένου πλέον κόσμου αφθονίας, αλλά και απόλυτης ετερονομίας, από έναν κόσμο σπάνης και ανάγκης, αλλά και αυτονομίας: μόνο στον δεύτερο έχει θέση η πολιτική. Η ανάγκη είναι εκ των ων ουκ άνευ όρος ύπαρξης της πολιτικής τέχνης και επιστήμης (Δημητρίου, 2016: 69) επειδή δεν υπάρχει πια στην εποχή της ανάδυσής της ένας «μέγιστος δαίμων» και «θείος ποιμήν» που να μεριμνά για όλους σε σχέση με όλα. Σκοπός της πολιτικής γίνεται η άρση της αμηχανίας των ανθρώπων μπροστά στην εμφανισθείσα και απαιτητική ανάγκη. Το θεϊκό άρχεσθαι παύει να είναι κατάλληλο μοντέλο για την εποχή της αυτοκυβέρνησης των ανθρώπων και η παράταιρη επιμονή σ’ αυτό θα ήταν ενδεικτική μίας θεοκρατικού τύπου προκατάληψης (Muir, 2009: 129) που φαντασιώνεται ότι ζει σε μια παλαιότερη ιστορική στιγμή.

Η αναδυόμενη έλλειψη αρμονίας και η ανομοιότητα ως χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων υποθέσεων αποτελούν προϋπόθεση και αντικείμενο της πολιτικής, καθιστώντας τη δυνατή και αναγκαία. Η σημασία του μύθου λοιπόν έγκειται στην κατάδειξη της αταξίας που διέπει πλέον τη ζωή των ανθρώπων και κατά συνέπεια της αναγκαιότητας της πολιτικής (Δημητρίου, 2016: 234).

3. Ο δεύτερος ορισμός

Ο πρώτος ορισμός της πολιτικής ως «νομευτικής» και «ανθρώπων κοινοτροφικής» (267d) επιστήμης αποδεικνύεται ελλιπής. Δεν μπορεί να ισχύει στη δεύτερη κοσμική περίοδο κατά την οποία οι άνθρωποι δεν βρίσκονται πλέον υπό την κηδεμονία του Κρόνου οπότε και αναγκάζονται να μάθουν να αυτοδιευθύνονται.

Ο ορισμός της πολιτικής ως ποιμενικής πάσχει (276e) γιατί νομευτικές είναι τόσο η τυραννική όσο και η πολιτική επιστήμη, δηλαδή ο πρώτος ορισμός αγνοούσε το κριτήριο της επιβολής ή συγκατάθεσης κατά τον χαρακτηρισμό της πολιτικής. Τώρα ο ορισμός συμπληρώνεται και μαθαίνουμε επιπλέον ότι η πολιτική ασκείται αποκλειστικά με τη συγκατάθεση των κυβερνωμένων. Μία ανεπαρκώς ιστορική συνείδηση μπορεί

να συγγέει τις ιστορικές εποχές. Ποιμένας της αγέλης ήταν ο θεός της χρυσής εποχής, όχι ο πολιτικός της σιδηράς: ο τελευταίος δεν ασχολείται με την αναπαραγωγή και τη διατροφή αλλά με τη φροντίδα και την επιμέλεια της αγέλης (κι έτσι αποβάλλουμε για παράδειγμα και τον τροφέμπορα από τους «ανόμοιους» διεκδικητές του ρόλου του πολιτικού – Taylor, 2003: 453). Στα καθήκοντα της πολιτικής δεν θα βρούμε πλέον μόνο την «τροφή» αλλά και την επιμέλεια. Δεν απορρίπτεται ο πολιτικός ως ανθρωποβόσκος εν γένει, αλλά η στενή ερμηνεία αυτής της διάστασης με όρους απλής συντήρησης και διατροφής (Murr, 2009: 131).

Ο μύθος εισάγει λοιπόν το στοιχείο της επιμέλειας ως συστατικό της πολιτικής στους πρώτους ορισμούς. Η πολιτική φροντίζει για το κοινό ανθρώπινο συμφέρον στη θέση του εκλιπόντος δαίμονα, αγωνίζεται να επαναφέρει την εκλιπούσα επιμέλεια. Τώρα η πολιτική προκύπτει από τη διαίρεση της έννοιας της επιμελητικής τέχνης (Δημητρίου, 2016: 79). Η επιμέλεια, η τέχνη της φροντίδας των ανθρώπων, είναι η βασιλική τέχνη που λογίζεται τέχνη της διεύθυνσης των ανθρώπων. Μπορεί να διαιρεθεί με κριτήριο τον τρόπο άσκησης της διεύθυνσης σε άσκηση κυριαρχίας με βίαια μέσα (τυραννική μορφή) και άσκηση με γνώμονα τη συγκατάθεση (πολιτική μορφή - με τη ρητορική τέχνη όπως θα δούμε ως επικουρικό μέσο απόσπασης συναίνεσης).

Ο δεύτερος ορισμός που προκύπτει είναι επαρκέστερος (αλλά όπως θα δούμε, όχι πλήρης): Πολιτική είναι η τέχνη της διεύθυνσης και της φροντίδας της ανθρώπινης αγέλης, αλλά με τη συγκατάθεση της αγέλης. Η πολιτική είναι τόσο αυτεπιτακτική εξουσία όσο και επιμελητική φροντίδα.

Η επιμελητική διάσταση εντούτοις δεν μπορεί να εξαντλεί την ιδιαιτερότητα της πολιτικής. Επιμελητική για παράδειγμα είναι και η οικιακή οικονομία, η μαγειρική και η ιατρική. Όλες αυτές οι τέχνες φροντίζουν για τις ανθρώπινες ανάγκες. Το επιμελητικό στοιχείο προσετέθη για να εμπλουτιστεί ο ορισμός της πολιτικής αλλά αυτός ο ορισμός θα φανεί κατώτερος όταν στη συνέχεια η πολιτική οριστεί δια της υφαντικής τέχνης. Οπωσδήποτε όμως πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τα στοιχεία που παρείχε ο πρώτος ορισμός διατηρούν την ισχύ τους, δεν αναιρούνται: η πολιτική δηλαδή είναι γνωστική, διευθυντική και αυτοδιευθυντική επιστήμη, κι αυτά τα χαρακτηριστικά που παρέχονται από τον πρώτο ορισμό διατηρούν την εγκυρότητά τους (De Chiara-Quenzer, 1998: 126).

Δηλωτική της σημασίας της συγκατάθεσης για την πολιτική είναι η σύγκριση με την ιατρική τέχνη. Ο Πλάτων παραδέχεται ότι αν αντιστέκεται ο ασθενής στη θεραπεία μπορεί να είναι νόμιμη η βία και η επιβολή στον ασθενή όταν είναι προς το συμφέρον του (296b-c). Εντούτοις, παρότι ο ασθενής θεωρείται πως έχει υποχρέωση και καθήκον υπακοής έναντι του γιατρού, ο Πλάτωνας θεωρεί μεγάλο σφάλμα την υιοθέτηση του καταναγκασμού από τον πολιτικό, καθώς η πολιτική προϋποθέτει συγκατάθεση (Δημητρίου, 2016: 320). Επισημαίνει μάλιστα την πιθανότητα αυθαιρεσιών των γιατρών και άλλων ειδικών εις βάρος του κοινωνικού συνόλου και υπογραμμίζει τη χρεία σύγκλησης συνέλευσης και διαβούλευσης ευρείας συμμετοχής για την πρόληψη και αντιμετώπιση κάθε πιθανής αυθαιρεσίας με σύσταση νόμων που θα ανακόπτουν την αυθαιρεσία (298a-e, 299a). Έχει, τέλος, σημειωθεί ότι ο πολιτικός ως αυτός που επιμελείται, κατά τα πρότυπα του ιατρού, συνδέεται με μια «υποτιμητική αντίληψη των πολιτών ως ασθενών» και της πολιτικής ως ασθένειας (Μακρυδημήτρης, 2008: 169).

4. Η υφαντική τέχνη

Μέχρι τώρα ο Πλάτωνας επιστράτευσε την αυστηρή μέθοδο της διαίρεσης και τη διαφωτιστική βοήθεια του μύθου για να πετύχει την εννοιολογική διάκριση της έννοιας που ερευνά. Με τον μύθο κατάφερε να ξεχωρίσει τον πολιτικό απ' όσους δεν του μοιάζουν. Τώρα, με τη βοήθεια ενός παραδείγματος, αυτού της υφαντικής τέχνης, θα προσπαθήσει να ξεχωρίσει ακόμα πιο ευκρινώς τον πολιτικό αλλά και από τους μιμητές του αυτή τη φορά, αυτούς που του μοιάζουν (Δημητρίου, 2016: 95).³

Οι δύο πρώτοι ορισμοί μας έδωσαν την παράσταση της ιδέας του πολιτικού μέσω εννοιών και ιδιοτήτων. Τώρα θα προστεθεί ενάργεια και έκθεση «με ζωντάνια» (277a-c), δηλαδή εκτός από το τι είναι ο πολιτικός, θα αποδοθεί και το πως είναι ο πολιτικός (Δημητρίου, 2016: 87). Ο Πλάτωνας θα προσπαθήσει να καταστήσει καθαρότερο το μέχρι τώρα θολό περίγραμμα της έννοιας: από το επιμέρους (υφαντής) θα κινηθούμε προς το γενικότερο (πολιτικός). Η πολιτική θα οριστεί μέσω της αναλογικής της ομοιότητας με την υφαντική. Η υφαντική είναι εύκολο να συλληφθεί δια των

³ Έχει ενδιαφέρον η παρατήρηση ότι οι ικανότητες στη διαίρεση και στο παράδειγμα που παρουσιάζονται ως μεθοδολογικά εργαλεία αναζήτησης του ορισμού του πολιτικού, είναι και ικανότητες στις οποίες θα πρέπει να βασίζεται και η γνώση του ίδιου του πολιτικού – «μέθοδος και πολιτική στον 'Πολιτικό' γίνονται ένα» (Lane 1998: 202).

αισθήσεων, μπορούμε να τη σχηματίσουμε ως εικόνα, ενώ την πολιτική όχι, συνεπώς το παράδειγμα θα συνδράμει στη μεθοδική εσωτερική προσπάθεια για τη σύλληψη και τον ορισμό της (Δημητρίου, 2016: 167, 169).

Η μέθοδος της διαίρεσης επιτρέπει να διακρίνουμε δύο τέχνες για κάθε τι που παράγεται: τις κύριες και τις βοηθητικές (281e). Ενώ η βασική διάκριση των κύριων τεχνών (282a) είναι μεταξύ των συγκριτικών, που συνθέτουν (εδώ ανήκει ως κύρια τέχνη η υφαντική), και των διακριτικών που διαχωρίζουν (εδώ ανήκουν οι βοηθητικές της υφαντικής, όπως για παράδειγμα η ξαντική).

Η ύφανση είναι η συμπλοκή του σκληρού και μαλακού (Δημητρίου, 2016: 105): υφάινεται το στημόνι, που είναι το στερεό νήμα, μαζί με το υφάδι, που αποτελείται από κλωστές επαρκώς μαλακές και ανθεκτικές για να συνυφαίνονται (282e, 283a). Από αυτούς τους δύο καθοριστικούς όρους ορίζεται η υφαντική και το βασικό της χαρακτηριστικό είναι ότι συνυφαίνει το σκληρό και το μαλακό σε ένα ενιαίο ύφασμα. Το ιδιαίτερο επίτευγμα της υφαντικής είναι η ενιαία υφή του υφάσματος παρότι αποτελείται από δύο ανόμοια στοιχεία. Μπορούμε να πούμε ότι και ο ίδιος ο Πλάτωνας επιτυγχάνει παράλληλα μία ομαλή «πλέξη» κατά την ανάπτυξη του επιχειρήματός του εντός του διαλόγου, ενοποιώντας τα διαφορετικά μέρη του, ενοποιώντας τη διαίρεση, τον μύθο και το παράδειγμα (Middleton, 2015: 3).

Τόσο ο πολιτικός όσο και ο υφαντής συνθέτουν, υπάρχει αναλογία υφαντικής και πολιτικής τόσο στο υλικό όσο και στη σύνθεση. Όπως ο υφαντής συνθέτει τα ανόμοια έτσι και ο πολιτικός συνθέτει τους διαφορετικούς ανθρώπους. Έργο του πολιτικού είναι η ομαλή πλέξη (311b-c), η ομαλή σύνθεση. Τι συνυφαίνει η πολιτική; Διαφορετικούς, ανόμοιους ανθρώπους, αλλά και μόρια αρετής που είναι εχθρικά μεταξύ τους, όπως την ανδρεία και την κοσμιότητα (306a-b). Τα μόρια αυτά είναι ενάντια και διαφορετικά, αλλά όχι αντιφατικά, ώστε να αλληλοαποκλείονται και να καθιστούν την πλέξη αδύνατη. Η πολιτική βέβαια επιδιώκει την αρμονική συνύπαρξη τόσο εντός της ψυχής των πολιτών, όσο και εντός της πόλης. Άρα επιπλέον συντίθενται η προσωπική ζωή και ο δημόσιος βίος (Δημητρίου, 2016: 358). Το διευθυντικό έργο συνεπώς παρουσιάζεται ως ικανότητα συμπλοκής (308e), σύνθεσης, συνύφανσης των ανομοίων, η οποία στοχεύει στην αρμονική συνύπαρξη εντός της πόλης. Οι ίδιοι οι άρχοντες της πόλης αποτελούν ενσάρκωση αυτής της συνύφανσης: όταν υπάρχει ανάγκη για έναν άρχοντα, επιλέγεται αυτός που διέπεται τόσο από μετριοπάθεια όσο και από ανδρεία, ενώ όταν

χρειάζονται πολλοί άρχοντες, επιλέγονται άνδρες και των δύο κατηγοριών (Klein, 1977).

Το κοινό γνώρισμα μεταξύ ανδρείας και κοσμιότητας είναι ότι μετέχουν αμφοότερες στην αρετή. Αλλά έχουν περισσότερα αντιθετικά στοιχεία μεταξύ τους, παρά κοινά. Δεν είναι όμως αντιφατικές έννοιες, δεν αλληλοεξουδετερώνονται, είναι αντίθετες. Η πολιτική ύφανση άρει αυτήν ακριβώς την εναντιότητα (Δημητρίου, 2016: 336-338). Χωρίς αυτή την άρση οι αρετές εκφράζονται υπερβολικά, με μονομερή τρόπο, και γίνονται επικίνδυνες (307b) - παραβιάζεται το μέτρο και η ανδρεία γίνεται βιαιότητα και η κοσμιότητα παραίτηση και αδιαφορία. Η πολιτική όμως έχει ως κεντρική λειτουργία την εύρεση μέσων ελέγχου της σύγκρουσης έτσι ώστε να μην καταστρέφει το πολιτικό σώμα (Bartninkas, 2014: 136). Περιγράφεται γλαφυρότατα ο τρόπος με τον οποίο τόσο η υπερβολική κοσμιότητα όσο και η υπερβολική ανδρεία μπορούν στο τέλος να μετατρέπουν τους πολίτες σε υποχείρια των εχθρών (308a-b).

Η υπερβολή ενώνει τα άκρα καταστροφικά, μέσω της κοινής τους ισοπέδωσης, ενώ η πολιτική τα συνυφαίνει δημιουργικά, αποτρέπει την ακρότητα που θα εξαφάνιζε τη διαφορά τους σε μια καταστροφική ταυτότητα. Και δημιουργικά σημαίνει σύμφωνα με την πολιτική ως μετρητική τέχνη, που θέτει το ζήτημα του μέτρου και επιδιώκει τη «μετρημένη» αρμονική σύνθεση. Η πολιτική δημιουργεί ταυτότητα σεβόμενη την ετερότητα, είναι η επιστήμη της σύνθεσης των όμοιων και των ανόμοιων (308c). Η συνύφανση των διαφορετικών ποιοτήτων γίνεται επί της διαφοράς, δεν εξαλείφει τη διαφορά, «περιλαμβάνει όλους τους άλλους στις πόλεις, δούλους και ελεύθερους» (311b-c). Η ίδια η διαφορά δεν θεωρείται επιβλαβής για την πόλη αλλά αξεδιάλυτο χαρακτηριστικό της. Η πόλη για να λειτουργήσει χρειάζεται τη συνεισφορά κάθε ξεχωριστού και διαφορετικού μέλους της, και μ' αυτόν τον τρόπο η υφαντική συνδηλώνει, αν όχι αναγκαστικά τη σημασία της δημοκρατίας, σίγουρα τη σημασία της ένταξης, της συμπερίληψης και του σεβασμού της διαφορετικότητας (Brondell, 2017: 41). Η πολιτική πρώτα διακρίνει τα επωφελή από τα επιβλαβή, και μόλις αποβάλλει τα επιβλαβή συνυφαίνει τα επωφελή, που φυσικά μπορούν να διαφέρουν μεταξύ τους (308c). Την πολύ κρίσιμη έννοια του μέτρου θα την εξετάσουμε παρακάτω, τονίζεται όμως πως αν το μέτρο παραβλεφθεί θα εξαπλωθεί εχθρότητα και διχόνοια στην πόλη, γιατί θεωρείται πως είναι στη φύση των ανθρώπων να προσεγγίζουν αυθόρμητα το όμοιο και να απωθούν το διαφορετικό (307d).

Η υφαντική επιτυγχάνει ομαλή πλέξη αλλά συγχρόνως ελέγχει πλήρως την παραγωγή των ενδυμάτων, επιβλέποντας ουσιαστική όλη τη διαδικασία, άρα και τη συμμετοχή των βοηθητικών τεχνών σ' αυτή (305e). Κατά συνέπεια και η πολιτική και η υφαντική είναι διευθυντικές τέχνες (Δημητρίου, 2016: 347) με την έννοια ότι προστάζουν, καθοδηγούν και επιστατούν επί των υπολοίπων: η πρώτη καθοδηγεί επί παραδείγματι τους παιδαγωγούς, η δεύτερη τους ξάντες. Ο Πλάτωνας επικαλείται τη μουσική τέχνη για να επισημάνει ότι πίσω από κάθε μάθηση υπάρχει μια επιστήμη εν γένει, υπέρτερη όλων, που αφορά στην ίδια την ικανότητα του μαθαίνειν (316). Έτσι είναι και η σχέση της πολιτικής με τις βοηθητικές τέχνες.

Χωρίς τις βοηθητικές τέχνες δεν θα υπήρχε η πόλη. Αλλά εξίσου αναγκαίος είναι ο ρόλος της πολιτικής που τις προστάζει και κατευθύνει την πράξη τους (305c-d). Εδώ κορυφώνεται η διαδικασία ανάλυσης και διάκρισης των εννοιών: μετά την απομάκρυνση των ανόμοιων και όσων φαίνονταν μονάχα όμοια, πρέπει η πολιτική να διαφοροποιηθεί και από τα όντως όμοια στοιχεία. Η ρητορική, η δικαστική και η στρατηγική επιστήμη είναι βοηθητικές (επικουρικές, υπηρετικές) στην πολιτική τέχνες που διευθύνει η πολιτική, την οποία πρέπει να ξεχωρίσουμε απ' αυτές ως πολύτιμα και συγγενικά στοιχεία, όπως πριν από τα ξένα και εχθρικά στοιχεία (304a). Η μέθοδος της διαίρεσης μας βοηθάει κι εδώ (Mitchell, 1980: 78): υπάρχουν τέχνες που παρέχουν εργαλεία και τέχνες που παρέχουν υπηρεσίες. Από τις τελευταίες κάποιες είναι κατώτερες (αυτές που ασκούν δούλοι, έμποροι κ.α.) και κάποιες αξιόλογες. Από τις αξιόλογες κάποιες είναι πολύτιμες αλλά βοηθητικές και «συναίτιες» (ρητορική, νομοθετική, στρατηγική) και κάποιες βασιλικές, «αίτιες» (πολιτική).⁴

Η ρητορική ασκεί πειθώ και εξασφαλίζει την αναγκαία συναίνεση (304a) χωρίς την οποία είδαμε ότι η πολιτική εκπίπτει σε τυραννία (Δημητρίου, 2016: 320). Η δικαστική και νομοθετική τέχνη θεσπίζει γραπτούς κανόνες και μεριμνά για την απαρέγκλιτη εφαρμογή και τήρησή τους με βάση τους νόμους που συντάσσει ο βασιλεύς νομοθέτης (305b-c). Το νομοθετικό έργο είναι και παιδευτικό, μπορεί να εδραιώσει στις ψυχές

⁴ Εδώ μπορεί να διαμαρτυρηθεί κανείς για τη συμπερίληψη της βασιλικής επιστήμης της πολιτικής στις τέχνες που παρέχουν υπηρεσίες, μιας και κάτι τέτοιο φαίνεται να αντιφάσκει στην αυτεπιτακτική διάσταση της πολιτικής. Όπως όμως έχει τονιστεί, ο κυρίαρχος είναι σε τελική ανάλυση στην υπηρεσία της κοινότητας, ενώ οι μόνοι αληθινοί κύριοι είναι θεϊκής προελεύσεως, όπως κατέδειξε ο μύθος (Dorter 1994: 221).

σταθερές πεποιθήσεις για τα καλά και τα δίκαια (309c) – αλλά στους νόμους θα σταθούμε αμέσως μετά. Η στρατηγική είναι η τέχνη της επίλυσης συγκρούσεων και της διεξαγωγής πολεμικών επιχειρήσεων (304e).

Παρότι οι βοηθητικές τέχνες έχουν χωριστεί από την πολιτική, ανήκουν σ' αυτή αλλά δεν ταυτίζονται μ' αυτήν, απλά την υπηρετούν (304d). Επιτελούν επικουρικό ρόλο αλλά αποτελούν εκ των ων ουκ άνευ συνθήκες για τον διευθυντικό ρόλο του πολιτικού, όπως δηλώνεται καθαρά επ' αφορμή της ρητορικής (304a-e). Η αναφορά σ' αυτές αναδεικνύει την αυτοδύναμη αξία και το αυτοτελές περιεχόμενο της πολιτικής (Δημητρίου, 2016: 323). Η επιστήμη της πολιτικής προστάζει τις βοηθητικές επιστήμες όταν πράττουν, ενώ μέσω του μέτρου εξασφαλίζεται η σωστή προσταγή άρα και η σωστή άσκηση των βοηθητικών τεχνών. Από την αρμονική συσχέτιση αυτών των μορφών γνώσης και τέχνης εξαρτάται η αρμονική συνύπαρξη που μπορεί να εδραιωθεί μέσα στην πόλη (Márquez, 2007).

5. Ο νόμος

Σε σχέση με τον νόμο, ο Πλάτωνας αρχικά θα επιδοθεί σε μια οξυδερκή κριτική του. Ο νόμος είναι άκαμπτος και αδύναμος να ανταπεξέλθει σε κρίσιμες καταστάσεις οι οποίες απαιτούν ενεργητική παρέμβαση από τον πολιτικό, ο οποίος δεν άγεται από τις καταστάσεις αλλά τις διαμορφώνει (Δημητρίου, 2016: 224, 226). Συνεπώς καταδεικνύεται η προτεραιότητα της πολιτικής και η ανεπάρκεια του νόμου καθώς ο τελευταίος δεν μπορεί να προσαρμόζεται, όπως το μπορεί ο πολιτικός, στις ποικίλες μεταβολές της πραγματικότητας (294a-b).

Υπάρχει μία μόνιμη διαφορά ανάμεσα στον νόμο και το αντικείμενό του η οποία κάνει τον νόμο να μοιάζει «νεκρός» μπροστά στη «ζωντανία» της διαφοράς, ρευστότητας, απροσδιοριστίας και μεταβολής των ανθρωπίνων υποθέσεων (Δημητρίου, 2016: 232). Ο νόμος ως ταυτότητα δεν μπορεί παρά να επαναλαμβάνεται αναλλοίωτος μπροστά στα προβλήματα, σαν αμαθής άνθρωπος (294b-c) που παραμένει πάντα απόλυτος και θέλει να προσαρμόζονται στην απολυτότητά του πράγματα που δεν είναι απόλυτα (Δημητρίου, 2016: 255).

Η πολιτική όμως μπορεί να έχει ως αντικείμενο και τη διαφορά, που είναι συστατική της πραγματικότητας. Κατά συνέπεια, ενώ ο νόμος και η πολιτική έχουν κοινό αντικείμενο, τις πράξεις των ανθρώπων, η πολιτική είναι επαρκέστερη έναντι του αντικειμένου αυτού το οποίο είναι ποικίλο, ρευστό και ανόμοιο (294a-b). Οπότε η πολιτική προκύπτει από τη διαφορά του νόμου από το αντικείμενό του, είναι το περιεχόμενο του κενού χώρου μεταξύ του νόμου και του αντικειμένου του (Δημητρίου, 250-251).

Ο νόμος δεν λαμβάνει υπόψη τι αρμόζει στον καθένα, απευθύνεται πάντα στους πολλούς ή σε όλους. Ενώ η πολιτική είναι ανάλογη της προπονητικής, της ιατρικής ή της πλοήγησης, όπου όλες τους αποτελούν άσκηση τέχνης και δεν βασίζονται στην τυφλή αναπαραγωγή κανόνων. Ο πολιτικός μοιράζεται με τον κυβερνήτη και τον γιατρό ένα απρόβλεπτο, ρευστό και απροσδιόριστο αντικείμενο. Όσον αφορά την ιατρική για παράδειγμα, προσεγγίζουμε πάντα την ασθένεια μέσω συμπτωμάτων που απαιτούν ερμηνεία καθώς κάθε άνθρωπος, μοιάζει μεν με τους άλλους ανθρώπους, έχει όμως και ιδιαίτερη φύση και μοναδικότητα (Δημητρίου, 2016: 264). Παρόμοια ο πολιτικός δρα με μοναδικό γνώμονα την κρίση του και όχι τον νόμο. Και επιπλέον, σαν τον κυβερνήτη, πρέπει να «διαβάζει» τα απρόβλεπτα σημάδια του καιρού για μια επαρκή πολιτική πλοήγηση.

Σε αντίθεση με τον νόμο, ο πολιτικός δεν έχει προκαθορισμένο τρόπο να πετύχει τον στόχο του. Η γνώση του περιλαμβάνει εικασίες και υποθέσεις που του επιτρέπουν να ανακαθορίζει και να μεταβάλλει τη στρατηγική του (Δημητρίου, 2016: 266). Σε αντίθεση με τον νόμο, η πολιτική είναι δημιουργική τέχνη ευφυούς σύνθεσης (328). Ο νεαρός Σωκράτης μαθαίνει σταδιακά ότι υπάρχουν αντικείμενα τόσο σύνθετα που πολύ δύσκολα συλλαμβάνονται από την αφηρημένη ανάλυση, απέναντι στα οποία δεν επαρκεί ούτε καν η ίδια η διαιρετική μέθοδος, η οποία μπορεί να αποτυγχάνει στην εκτίμηση των διαφορών μεταξύ παρόμοιων πραγμάτων (όπως φάνηκε από την ανεπάρκεια των πρώτων ορισμών – Stern, 1997: 266).

Όμως, το μείζον ερώτημα του Πλάτωνα περιστρέφεται γύρω από την εξής διερώτηση: είναι δυνατόν να ξεπεραστεί το «χαλεπόν περί τας πράξεις» (284a-b), τα δύσκολα προβλήματα και εμπόδια που εμφανίζονται στις ανθρώπινες υποθέσεις; Ο πολιτικός γνωρίζει τι είναι καλό για τον καθένα αλλά δεν μπορεί να τους καθοδηγήσει όλους ξεχωριστά ως προς την επίτευξή του, και μάλιστα συνεχώς. Αν μπορούσε να το κάνει

αυτό δεν θα χρειάζονταν νόμοι! Να λοιπόν που από την αρχική κριτική των νόμων οδηγούμαστε τώρα στη σημασία και την υπεροχή τους. Αφού ο πολιτικός δεν δύναται να στέκεται δίπλα στον καθένα, τότε ο νόμος είναι αναγκαίος ως μέσο πολιτικής. Συνεπώς, παρά την ανεπάρκεια και την αυθαιρεσία έως τυραννία που ελλοχεύουν σ' αυτόν ως κίνδυνοι, ο νόμος μπορεί να είναι λυσιτελής μέσο ως όργανο πολιτικής (Δημητρίου, 2016: 255): μέσο το οποίο υποκαθιστά την πολιτική γνώση, όταν δεν είναι παρούσα, και αποτρέπει την αυθαιρεσία, απέναντι στην οποία στέκεται ως ανάχωμα.

Οι νόμοι παρουσιάζονται σαν τις γραπτές υπομνήσεις που αφήνει ο γιατρός όταν δεν είναι δίπλα μας (295c). Το ιδανικό θα ήταν να βρίσκεται συνέχεια ο γιατρός δίπλα στον ασθενή – επειδή αλλάζει τόσο ο ασθενής και η ασθένειά του, όσο και οι συνθήκες. Αυτό όμως είναι αδύνατο. Εδώ παρουσιάζεται τόσο η αναγκαιότητα των οδηγιών του γιατρού, όπως και των νόμων, αλλά και η αναγνώριση της ανεπάρκειάς τους – θα ήταν γελοίο να επιμένουμε στις παλιές οδηγίες απέναντι σε μία νέα διάγνωση του γιατρού, όπως και το να επιμένουμε στο γράμμα του νόμου παρά τις νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί (295c-e). Ένας πραγματικός πολιτικός που επιστρέφει μετά από απουσία δεν θα δίσταζε να τροποποιήσει τους νόμους και θεσμούς που ο ίδιος θέσπισε, όπως κι ένας δεύτερος πολιτικός δεν θα δίσταζε να κάνει το ίδιο με ό,τι θεσμοθέτησε ένας προκάτοχός του (Taylor, 2003: 459).

Οι νόμοι δηλαδή είναι αναγκαίοι μόνο ελλείψει του πολιτικού. Άρα, αν είχαμε όλοι την απαιτούμενη πολιτική γνώση θα ήταν αχρείαστοι οι νόμοι, με τον ίδιο τρόπο που και αν οι ασθενείς κατείχαν τις γνώσεις των γιατρών, οι γιατροί θα ήταν αχρείαστοι. Αλλά δεν την έχουμε, γιατί δεν υπάρχει ένας πολιτικός για τον καθένα που να ξέρει το καλό του και να του λέει συνεχώς ποιο είναι αυτό. Η νομοθεσία είναι αυτή που επιτρέπει τη μεσολάβηση μεταξύ του πολιτικού και της πολιτικής κοινότητας (Bartnickas, 2014: 132).

Είδαμε πως ο νόμος υπολείπεται έναντι της πολιτικής αλλά και πως αποτρέπει την αυθαιρεσία: ο Πλάτωνας προσπαθεί να συγκεράσει τις δύο αυτές αντιμαχόμενες προσεγγίσεις (Δημητρίου, 2016: 287). Οι νόμοι μπορεί είναι απομιμήσεις της αλήθειας που μόνο ο πολιτικός κατέχει, αλλά η ποιότητα του νόμου κρίνεται από το αν είναι άξιο και πιστό αντίγραφο της αλήθειας αυτής (300c). Ελλείπει ενός αληθινού πολιτικού στο πλευρό κάθε πολίτη, οι νόμοι είναι ό,τι πολυτιμότερο, ειδικά ως απότοκοι της συσσωρευμένης κοινωνικά πείρας αλλά και των υποδείξεων που γίνονται από ειδικούς

συμβούλους (300b). Ο Πλάτωνας καταλήγει ρεαλιστικά ότι είναι πολύ πιο προβληματική και περιοριστική η ανυπακοή στους νόμους παρά η υπακοή σ' αυτούς.

6. Ο τελικός ορισμός

Επιστρέφοντας στο κεντρικό μας πρόβλημα, παρατηρούμε ότι ο μέχρι τώρα ορισμός μας δεν περιλαμβάνει ένα σαφές αντικείμενο. Η πολιτική ορίστηκε ως η φροντίδα της ανθρώπινης αγέλης μέσω της αυτεπιτακτικής διευθυντικής τέχνης «που αποσκοπεί στη διαχείριση των δημόσιων πραγμάτων» (Δημητρίου, 2016: 230). Περιγράψαμε συνεπώς τι κάνει η πολιτική, αλλά όχι γιατί το κάνει και σε σχέση με τι το κάνει.

Η συζήτηση του νόμου που προηγήθηκε ήταν απαραίτητη, αλλά για να παρουσιαστεί ο ορισμός του πολιτικού στην πληρότητά του πρέπει να στραφούμε περισσότερο στην έννοια του μέτρου και της μετρητικής τέχνης που έχουμε ακροθιγώς θίξει παραπάνω.

Η μετρητική τέχνη είναι η προϋπόθεση για κάθε τέχνη που δεν είναι απλώς «κριτική», που δεν ασχολείται μόνο με τη σύγκριση μεγεθών, αλλά επιπλέον συνθέτει μεγέθη. Η πολιτική τέχνη είναι συνεπώς και μετρητική τέχνη (283e). Και δεν θα μπορούσε να μην είναι καθώς ο πολιτικός δοκιμάζεται εκεί όπου τα αντίθετα δεν είναι διακριτά ως πόλοι, αλλά συγχέονται. Αυτός ο σκοτεινός χώρος είναι το πεδίο του «καιρού», της περιστασης, της μεταβολής και της ρευστότητας. Σ' αυτό το πεδίο δεν έχουμε απόλυτα και ξεκάθαρα μεγέθη αλλά ένα φάσμα ανομοιοτήτων, συγχύσεως και πλάνης όπου αναδύονται πολλές δυνατές ερμηνείες. Εδώ ο πολιτικός πρέπει να μπορεί να διακρίνει μεταξύ γνώμης και γνώσης: έτσι μόνο είναι επιστήμονας (Δημητρίου, 2016: 142). Άρα, πρέπει να μπορεί να διακρίνει και τα αντικείμενά τους. Ο Πλάτωνας λέει πως πολιτικός είναι ο «περί τας πράξεις επιστήμων» και οι πράξεις είναι ανόμοιες, όπως και οι ίδιοι οι άνθρωποι που τις πράττουν.

Μέσω του παραδείγματος της υφαντικής είδαμε ότι ο πολιτικός συνυφαίνει τις ανομοιοότητες και μετριάζει κάθε καταστροφική υπερβολή. Το μέτρο είναι αυτό που τον καθιστά ικανό να συσχετίζει την υπερβολή και την έλλειψη που ως άκρα μπορούν να γίνουν καταστροφικά (283c). Οι τρεις συνιστώσες του μέτρου είναι το πρόπον, ο καιρός και το δέον (Δημητρίου, 2016: 133). Ο καιρός δεν είναι ένα χρονικό διάστημα αλλά η αξιοποίηση της κατάλληλης στιγμής, η σωστή περίσταση για να γίνει κάτι. Το πρόπον είναι η ορθή μεσότητα, αυτό που πρέπει να γίνει, ώστε να επιτευχθεί το δέον, ο στόχος.

Το δέον είναι η επίτευξη του σκοπού και είναι έννοια ευρύτερη από τον καιρό και το πρόπον, η οποία μαζί με το ορθό μέτρο προσανατολίζει τον πολιτικό (265, 262, 325, 155).

Η πολιτική συνεπώς είναι «αμιγώς αυτεπιτακτική διευθυντική επιστήμη» και τέχνη, η οποία όμως «ασκείται στον κόσμο των ανομοιοτήτων» (Δημητρίου, 2016: 313). Είναι τέχνη των περιστάσεων, άρα και της απροσδιοριστίας, της ρευστότητας. Οφείλει να μεταβάλλεται μέσα στον «καιρό», ανάλογα με τις εκάστοτε μεταβαλλόμενες περιστάσεις. Ο πολιτικός είναι άνθρωπος του καιρού, αλλά και του μέτρου (326). Το μέτρο έχει πεδίο εφαρμογής τη διαρκή ρευστότητα και μεταβλητότητα του καιρού.

Στο πλαίσιο αυτό ο πολιτικός συντονίζει και το έργο των βοηθητικών τεχνών, επιτυγχάνοντας το μέγιστο εύρος της αυτεπιτακτικής του δράσης. Η πολιτική διευθύνει, εποπτεύει και συντονίζει όλες τις βοηθητικές τέχνες (305e). Γι' αυτό και ο Πλάτωνας την αποκαλεί «βασιλική τέχνη-επιστήμη». Δύο είναι εν προκειμένω τα βασικά γνωρίσματα κάθε διευθυντικής επιστήμης (Taylor, 2003: 464): χρησιμοποιεί όσα κατασκευάζουν οι κατώτερες επιστήμες, αλλά και επιβλέπει και ρυθμίζει τη δραστηριότητα εκείνων που τις ασκούν. Η πολιτική είναι συνεπώς ανώτατη αυτοδιευθυντική και συνθετική επιστήμη, επειδή αντιστοιχεί σε γνώση που αφορά την εξασφάλιση καλού δημόσιου βίου καθώς και επειδή, μέσω των υφιστάμενων της επιστημών, παρέχει την πρώτη ύλη του πολιτικού, δηλαδή άντρες και γυναίκες με σωστό χαρακτήρα.

Είδαμε λοιπόν πως η αρχική διάκριση της πολιτικής από ομοειδείς τέχνες, και ειδικά από αυτές που έχουν να κάνουν με αγέλες, συμπληρώθηκε τώρα με τη διάκρισή της από τις βοηθητικές τέχνες. Η πολιτική έχει ως αυτοσκοπό την εξασφάλιση καλού δημόσιου βίου, ενώ όλες οι άλλες βοηθητικές τέχνες μόνο εμμέσως συνδράμουν προς τον καλό δημόσιο βίο. «Ο πολιτικός συλλαμβάνει, όχι μονάχα τους σκοπούς μίας συγκεκριμένης εξειδίκευσης, αλλά επίσης τον τελικό σκοπό της κοινότητας» (Bartnickas, 2014: 136). Το αποτέλεσμα της δράσης του πολιτικού είναι η αύξηση και η ενδυνάμωση της εσωτερικής συνοχής της πόλης (Δημητρίου, 2016: 343), επειδή ο πολιτικός, ως «βασιλικός υφαντής», συνθέτει, συνυφαίνει τις ανομοιότητες, τις διαφορές, σε κάτι κοινό, ενιαίο, που είναι ενιαίο ενώ αποτελείται από πολλά και ανόμοια, διαφορετικά στοιχεία, όπως μια κουρελού. Η γνώση από μόνη της, την οποία έχουν για τις υποθέσεις που διαχειρίζονται και άλλοι ειδικοί, δεν είναι επαρκές και

μοναδικό κριτήριο για την πολιτική τέχνη: πρέπει να συμπληρώνεται από τη μετρητική τέχνη που επιτρέπει στον πολιτικό να επιδίδεται σε εύστοχες αξιολογικές κρίσεις και να είναι ικανός έτσι να παράγει αποτελέσματα που βελτιώνουν τη ζωή στην πόλη για το σύνολο των πολιτών (Harvey, 2006: 92).

Η πολιτική κατά συνέπεια, ως απολύτως διευθυντική επιστήμη, προϋποθέτει, τόσο απόλυτη ικανότητα για αυτεπιτακτική δράση (άρα δυνατότητα να προστάζει τις βοηθητικές τέχνες), όσο και μετρητική τέχνη, το απόλυτο μέτρο, τη ρυθμιστική αρχή κάθε τέχνης, το οποίο μέτρο συγκαθορίζεται από τον καιρό, το πρέπον και το δέον (Δημητρίου, 2016: 324). Ακριβώς ως μετρητική, μέσα στην απροσδιοριστία του καιρού, συλλαμβάνει τι πρέπει να γίνει, ώστε να πράξει το δέον.

Ο τελικός ορισμός της πολιτικής έρχεται να συμπληρώσει και να τελειοποιήσει τους δύο πρώτους, όχι να τους αναιρέσει. Οι δύο πρώτοι ορισμοί σκοπίμως διατυπώθηκαν ως ατελείς, ώστε να λειτουργήσουν ως παράδειγμα για το τι είναι ένας επαρκής ορισμός οπότε και να αναδειχθεί η επάρκεια, πληρότητα και υπεροχή του τρίτου. Σταδιακά αποκαλύφθηκε ότι το ανθρώπινο ον δεν είναι απλά το γυμνό, χωρίς φτερά, δίποδο ον (266ε) στο οποίο αναφερόντουσαν οι πρώτοι ορισμοί, αλλά ένα σύνθετο ον ικανό να ζει αυτόνομα εντός της πολιτικής κοινότητας (Murr, 2009: 133).

7. Τα πολιτεύματα

Η συζήτηση για τα πολιτεύματα θα φωτίσει επιπλέον την προσέγγιση του Πλάτωνα έναντι της πολιτικής. Τα διάφορα πολιτεύματα είναι για τον Πλάτωνα απομιμήσεις της μίας και ορθής πολιτείας, η οποία θεωρεί ότι απέχει από τα πραγματικά πολιτεύματα όσο ο θεός από τον άνθρωπο. Η απομίμηση δεν απαξιώνεται εντελώς ως τέτοια. Αντιθέτως, κρίνεται έως σημαντική και αναγκαία, με την προϋπόθεση ότι ακολουθεί καλούς νόμους. Με κριτήριο το εάν διέπονται ή όχι από καλούς νόμους, ο Πλάτωνας διαιρεί τις απομιμήσεις σε αποδεκτές και μη αποδεκτές. Οι αποδεκτές αποτελούν εικόνες του αυθεντικού και ορθού πολιτεύματος, ενώ οι μη αποδεκτές είναι είδωλα του πολιτεύματος αυτού (303c).

Το πλήθος των ανθρώπων θεωρείται από τον Πλάτωνα ανίκανο για την κατοχή της πολιτικής επιστήμης. Κανείς δεν μπορεί να είναι αληθινός πολιτικός (Δημητρίου, 2016:

272, 298). Είναι ωσάν το ιδεατό πολίτευμα να είναι παραμόνιμο ιδεώδες που λειτουργεί ως σημείο προσανατολισμού προς αυτό αλλά αδύνατο να πραγματοποιηθεί, σαν ένα διαρκές υπόδειγμα και όριο προς το οποίο τείνουμε αλλά ποτέ δεν φτάνουμε. Έχουμε απλά απομιμήσεις του ενός ορθού πολιτεύματος: αλλά απομιμήσεις τόσο προς το καλύτερο όσο και προς το χειρότερο (297d-e). Οι απομιμήσεις είναι αναγκασμένες να θεσπίζουν νόμους ακριβώς επειδή υπολείπονται και αποκλίνουν του ορθού πολιτεύματος. Το ατελές πολίτευμα όπου άρχουν καλοί νόμοι έρχεται πάντα δεύτερο τη τάξει, μετά την ορθή πολιτεία, και θεωρείται καλό μόνο ελλείψει της ορθής πολιτείας αυτής.

Η εφαρμογή του νόμου είναι το κριτήριο για τη σχέση του ορθού πολιτεύματος και του απεικάσματος του. Η εφαρμογή του κριτηρίου οδηγεί στον κανόνα που απαιτεί από τους πολίτες να μην παραβιάζουν ποτέ τους νόμους (301a). Τον νόμο θα μπορούσε να αψηφά μόνο ο αληθινός πολιτικός. Ο μεγάλος κίνδυνος όμως έγκειται στη μη συμμόρφωση αυτού που τον παριστάνει, αλλά δεν είναι ο αληθινός πολιτικός (300d). Οι μιμητές του πολιτικού αψηφώντας τον νόμο δεν εναρμονίζουν τη ζωή στην πόλη αλλά γίνονται «στασιαστές και ταραχοποιοί» (Δημητρίου, 2016: 311).

Ο πολιτικός, όταν επιστατεί των υπολοίπων τεχνών δεσμευμένος από τους νόμους είναι είτε μονάρχης, είτε αριστοκράτης, είτε δημοκράτης. Όταν επιστατεί χωρίς να δεσμεύεται από τον νόμο, τότε μπορεί να είναι είτε γνήσιος και αληθινός πολιτικός (που δεν υπάρχει στην πραγματικότητα), είτε επικίνδυνος μιμητής και σοφιστής που εμφανίζεται ως τύραννος, ολιγάρχης ή δημοκράτης (Dorter, 1994: 222). Σε κάθε περίπτωση, αναδεικνύεται καθαρά η ανάγκη ενός «σταθερού νομικοπολιτικού κανονιστικού πλαισίου εν όψει του κινδύνου να μην μπορεί να αναγνωρισθεί με βεβαιότητα ο ιδιοφυής πολιτικός» (Ψυχοπαίδης, 1999: 81).

Το μέγιστο που μπορούμε να πετύχουμε είναι να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε το εντελές, ορθό πολίτευμα, για να καταλάβουμε πώς μπορεί να σχεδιαστεί το καλύτερο και πλησιέστερο αντίγραφο του. Το κοινό στοιχείο του αυθεντικού πολιτεύματος και του αντιγράφου του είναι οι νόμοι (Δημητρίου, 2016: 290-292). Οι νόμοι, για να είναι καλοί (και όχι τέλειοι, αφού είδαμε τις εγγενείς αδυναμίες τους) θα πρέπει να τείνουν προς τη ρύθμιση των διαφορών και τη διαφύλαξη της συνοχής της πόλης. Θα πρέπει δηλαδή να υπηρετούν έναν τύπο του άρχειν που να αποσκοπεί σε αυτό. Κατά συνέπεια, για να μην απειληθεί η δυνατότητα να υπάρξει «δεύτερος πλους» (δηλαδή η δεύτερη

καλύτερη πολιτεία, έστω ως απομίμηση), πρέπει η μίμηση να γίνεται από τον πολιτικό ως επιστήμονα (294c). Οι πολίτες των οποίων οι αρετές θα έχουν συγκεραστεί και θα είναι και ανδρείοι και σώφρονες, θα αναδεικνύουν έναν κατάλληλο πολιτικό άρχοντα που θα συνδυάζει κι αυτός τις δύο αρετές (311a-b).

Μόνο τώρα μπορούμε να διακρίνουμε την αναγκαιότητα παρουσίας του πολιτικού κατά τον «δεύτερο πλου», κατά τον οποίο οι νόμοι, παρότι ατελείς, φαίνονται να είναι το μοναδικό εχέγγυο της αρμονίας και τάξεως εντός της πόλης. Αυτή την προσέγγιση ονομάζει ο Κάλφας (2017) κάθετη και την αποδίδει στον Κορνήλιο Καστοριάδη. Αναδεικνύει όμως και μία δεύτερη, οριζόντια όπως τη λέει, προσέγγιση, που βρίσκεται στο έργο του Στέφανου Δημητρίου, η οποία συμπληρώνει την, κατά τη γνώμη του, ανεπαρκή πρώτη: η έμφαση εδώ είναι στη μετρητική τέχνη που μπορεί να κατέχει ο πολιτικός, η οποία μπορεί να δικαιώνεται στην πράξη από την εποικοδομητική και εναρμονιστική εφαρμογή της εντός της ζωής της πόλης, ως εργαλείο πολύτιμο που έρχεται και καλύπτει τα κενά των νόμων. Ακόμα κι όταν δεν θεσπίζουν νόμους, οι πραγματικοί πολιτικοί μιμούνται ορθά τον πολιτικό όταν συμπληρώνουν τους υπάρχοντες νόμους με την επιδίωξη της ισονομίας απέναντί τους και την «έγκαιρη» και εύστοχη εφαρμογή τους (Berges, 2010: 21).

Καταλαβαίνουμε επίσης ότι με τα παραπάνω προλαμβάνεται η κίνηση προς μία τυραννική ή ολοκληρωτική αρχή: μόνο στο (μη υπαρκτό) γνήσιο πολίτευμα κυριαρχεί ο (μη υπαρκτός) αληθινός πολιτικός επί του νόμου, ενώ στο μιμητικό (που είναι και το μόνο που υπάρχει) κυριαρχεί ο νόμος. Πρωτεύον εδώ λοιπόν είναι το περιεχόμενο των νόμων, το οποίο καθορίζει και τη φύση και την ποιότητα της πολιτείας. Είναι δευτερεύον αν ο φορέας της κυριαρχίας είναι ένας ή πολλοί. Το κρίσιμο είναι αν ο ασκών ή οι ασκούντες την εξουσία έχουν για γνώμονα τους νόμους και τα πατροπαράδοτα έθιμα (301e) χάρη στα οποία οι νόμοι θα επιτυγχάνουν βαθύτερη εσωτερίκευση από μέρους των πολιτών, εσωτερίκευση των όσων επιτάσσουν οι νόμοι για τη συνοχή της πόλης.

Οπότε με κριτήριο εάν τηρούνται ή όχι οι νόμοι έχουμε αντίστοιχα αριστοκρατία ή ολιγαρχία (όταν άρχουν οι λίγοι), βασιλεία ή τυραννία (όταν άρχει ένας) και δημοκρατία (όταν άρχουν οι πολλοί) (301a-c). Για να γίνει αξιολογική κατάταξη των πολιτευμάτων αυτών πρέπει να ληφθεί υπόψη ως κριτήριο εκτός από τον νόμο και η ζωή των ανθρώπων στα πολιτεύματα αυτά (302b). Ο Πλάτωνας δεν υποκύπτει

δογματικά σε μία φορμαλιστική καθοσίωση τινός πολιτεύματος λόγω συγκεκριμένων διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα εντός του: το ιδανικό προκύπτει με «γνώμονα τη ζωντανή αντίληψη ενός ιδανικού άρχοντα» (Taylor, 2003: 459). Αλλά από όσα πολιτεύματα έχουν πλήρη ευνομία, με βάση το κριτήριο της ικανοποιητικής ζωής, έχουμε την εξής ιεραρχία: προτιμότερη είναι η μοναρχία, μετά η αριστοκρατία και στο τέλος η δημοκρατία. Αν όμως επικρατεί ανομία, έχουμε αντίστροφη ιεράρχηση, με προτιμότερη τη δημοκρατία και χειρίστη την τυραννία.

Η μοναρχία είναι η καλύτερη των καλών απομιμήσεων και η χειρότερη των κακών. Το πολίτευμα όπου άρχουν οι πολλοί, η δημοκρατία (303a-b) είναι το καλύτερο όταν δεν τηρούνται οι νόμοι. Δεδομένου ότι εάν παραμένουμε προσγειωμένοι στην πραγματικότητα γνωρίζουμε πως το πιθανότερο είναι ότι ποτέ δεν επικρατεί απόλυτη ευνομία και τήρηση των νόμων, συμφωνούμε με την ερμηνεία που θέλει τον Πλάτωνα να προκρίνει την ευνομούμενη δημοκρατία ως το λιγότερο αλλοιωμένο πολίτευμα (Δημητρίου, 2016: 359).

Γ. Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ Ο «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ»

1. Η διοίκηση ως διευθυντική τέχνη

Ο Πλάτωνας δεν αναφέρεται ρητά στη διοίκηση, είδαμε ότι οι πολύτιμες βοηθητικές τέχνες της πολιτικής που αναλύει είναι η ρητορική, η δικαστική και η στρατηγική. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να υπάρχουν άλλες υπηρετικές τέχνες πέρα απ' αυτές. Για παράδειγμα, ως υπηρετική τέχνη, υπό τη διευθυντική τέχνη της πολιτικής, αναφέρεται και η παιδαγωγική (308 d-e), χωρίς να την πραγματεύεται εκτενώς.

Στον «Πολιτικό» το διοικείν δεν αναφέρεται ως τέτοιο και δεν θα ταυτιστεί με την πολιτική αμιγώς. Αλλά μας ενδιαφέρει σε πρώτο στάδιο, ως πιθανά μελλοντικά διοικητικά στελέχη, να δούμε αν μπορεί να ενταχθεί στην πλατωνική προβληματική για τις υπηρετικές τέχνες. Αν οι τελευταίες είναι υπεύθυνες να φέρουν εις πέρας τα σχέδια της πολιτικής, τότε δεν μπορούμε παρά να θεωρήσουμε ότι νομιμοποιούμαστε να θεωρήσουμε τη διοίκηση ως κατεξοχήν υπηρετική της πολιτικής τέχνη.

Ο Πλάτωνας δεν θα μπορούσε να αναφέρει τη διοίκηση γιατί αυτή ως επιστήμη και αυτονομημένη πρακτική είναι νεωτερικό φαινόμενο. Προϋποθέτει την ανάδυση του έθνους-κράτους και της μαζικής δημοκρατίας. Η νεωτερική κρατική πολιτική είναι αδύνατη χωρίς τα εργαλεία της γραφειοκρατίας και τη δημοσιούπαλληλία, η ύπαρξη των οποίων συνεπάγεται και την ανάδυση της διοικητικής επιστήμης. Και αναφερόμαστε σε επιστήμη, όπως ο Πλάτωνας πρώτη φορά αναφέρεται σε πολιτική επιστήμη, η οποία είναι τέχνη που προϋποθέτει αντίστοιχη γνώση.

Συνεπώς η διοίκηση κάλλιστα μπορεί να θεωρηθεί τέχνη βοηθητική της πολιτικής, ιδιαίτερα όταν η πολιτική με τη βοήθειά της προστάζει τις λοιπές βοηθητικές επιστήμες να πράξουν: γνωρίζουμε ότι η πολιτική σήμερα χρησιμοποιεί τη διοίκηση ως απαραίτητο εργαλείο για να διευθετήσει τις παιδαγωγικές, δικαστικές ή στρατιωτικές κοινωνικές ανάγκες. Η διοίκηση δεν είναι βασιλική τέχνη, με την έννοια που αναγνωρίσαμε την πολιτική στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά μπορεί να ωφεληθεί αν λάβει υπόψη τα χαρακτηριστικά της αληθινής πολιτικής που αναδεικνύει ο Πλάτωνας.

Εκτός όμως από βοηθητική, η διοικητική τέχνη είναι και η ίδια διευθυντική και επιτακτική, στο μέτρο που ο διοικών επιτάσσει αυτό που πρέπει να γίνει γνωρίζοντας και γιατί πρέπει να γίνει. Είδαμε στην εισαγωγή ότι η διοίκηση ασκεί εξουσία. Με την

έννοια αυτή, μπορούμε επίσης να ισχυριστούμε ότι η διοίκηση είναι δυνατό να θεωρηθεί και αυτοδιευθυντική και αυτεπιτακτική επιστήμη. Το διοικητικό στέλεχος, πλην της αυτονόητης γνώσης και εφαρμογής του νόμου, πρέπει να μπορεί να σκέφτεται και μόνο του, ιδιαίτερα όταν ο νόμος το εξουσιοδοτεί στην άσκηση της διακριτικής του ευχέρειας. Επί τω έργω, ο ασκών τη διοίκηση συχνά αυτονομείται από την πηγή της εξουσίας του και αντί να εκτελεί απλώς εντολές, πρέπει ο ίδιος να αναλάβει πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση καταστάσεων όπου ο νόμος δεν του λέει τι να κάνει. Οι δημόσιοι υπάλληλοι αποτελούν ιδεατά μορφωτικό κεφάλαιο ικανό για πρωτοβουλία, όχι γρανάζια μηχανής χωρίς κριτική σκέψη.

Η διοίκηση ως διευθυντική τέχνη δεν είναι απλά επιτακτική αλλά επίσης συνθετική – με την έννοια που είδαμε πριν: ότι δηλαδή μπορεί να συνθέτει διαφορετικές ποιότητες, καταστάσεις και ανθρώπους. Μόνο με την έννοια αυτή η διοίκηση δεν αποτελεί απλά συσσώρευση γνώσης, αλλά ικανότητα αξιοποίησής της. Οι γνώσεις πρέπει να μπορούν να ενισχύουν την άσκηση δεξιοτήτων καθώς μόνο με τις δεξιότητες, χωρίς και την κατάλληλη γνώση, δεν μπορεί να συλλαμβάνει κάποιος σχέδια αλλά στην καλύτερη περίπτωση μόνο να τα εκτελεί σωστά. Συνεπώς ο διοικών θα πρέπει να αξιοποιεί πλήρως το «διανοητικό κεφάλαιο» των υπαλλήλων και στελεχών, πράγμα που σημαίνει ότι το έργο αυτών δεν θα εξαντλείται στην εφαρμογή κανόνων και εκτέλεση εντολών.

Η συνθετική διάσταση της διοίκησης ως διευθυντικής τέχνης ενισχύεται αν σκεφτούμε ότι επίσης θα πρέπει να έχει σίγουρα στοιχεία τέχνης επιμελητικής, καθώς φροντίζει για το κοινό συμφέρον, ενώ παράλληλα φροντίζει ώστε τα στελέχη και οι υπάλληλοι να σκέφτονται το συνολικό διοικητικό έργο ως δική τους υπόθεση. Κι εδώ ακριβώς αναδύεται η κρίσιμη σχέση της διοίκησης με την πολιτική εξουσία. Το στέλεχος της δημόσιας διοίκησης δεν μπορεί να είναι μόνο τεχνοκράτης που νομίζει ότι μπορεί να υποκαθιστά την ανάγκη για πολιτική – έτσι θα κατέληγε κακός μιμητής του πολιτικού. Αλλά ούτε και μπορεί μονάχα να υπηρετεί τυφλά τον πολιτικό και την ανάγκη για πολιτική – τότε δεν θα στεκόταν με επάρκεια απέναντι στις απαιτήσεις της τέχνης του. Θα πρέπει να μπορεί να συνδυάζει και τα δύο, δηλαδή να τα συνθέτει. Όπως και ο πολιτικός, θα πρέπει να συνθέτει διαφορές, να επινοεί πρωτότυπες λύσεις που προσιδιάζουν στη συγκεκριμένη περίπτωση.

2. Το κοινό αντικείμενο διοίκησης και πολιτικής και η αναγκαιότητά τους

Ο «Πολιτικός» μας διδάσκει πως η πολιτική έχει αντικείμενο τη διαφορά, άρα και τη σύνθεση των διαφορών. Η κοινωνική πραγματικότητα είναι συνεχώς ρευστή και μέσα στη μεταβλητότητά της αναδύονται συνεχώς διαφορές και συγκρούσεις. Η πολιτική αποδέχεται ως αντικείμενό της ακριβώς αυτή τη ρευστότητα, το «κάθε φορά» διαφορετικό (Δημητρίου, 2016: 247).

Η αναγνώριση της διαφοράς και η κατανόησή της ως αναπόφευκτου συστατικού της πραγματικότητας είναι το αντικείμενο της πολιτικής τέχνης, ως αναγκαίος όρος που θα διασφαλίσει και την ενότητα μέσω της σύνθεσης των διαφορών, μέσω της εναρμονιστικής παρέμβασης της πολιτική επιστήμης.

Αυτό ακριβώς παραδέχονται το Σύνταγμα και οι νόμοι ως πραγματικό αντικείμενο και της διοίκησης και γι' αυτό την οπλίζουν, όπως είδαμε στην εισαγωγή μας, εκτός από δέσμια αρμοδιότητα, και με διακριτική ευχέρεια. Γιατί αναγνωρίζεται πως το αντικείμενο της διοίκησης είναι η εμπλοκή της στη ρευστή καθημερινότητα και τις ανάγκες των πολιτών, απέναντι στους οποίους πρέπει να σταθεί επάξια, αναγνωρίζοντας κάθε φορά την ιδιαιτερότητα της περίπτωσης και την ιδιαιτερότητα της στιγμής. Χωρίς αυτή την επίγνωση και τον σεβασμό της ποικιλίας, ρευστότητας και ανομοιότητας, η διοίκηση θα εφάρμοζε μία «τυφλή» ισότητα στις πλέον διαφορετικές συνθήκες και περιπτώσεις άρα θα εξέπιπτε, όχι απλά σε δογματισμό, αλλά σε αυταρχισμό.

Αυτό το αντικείμενο είναι που καθιστά όχι μόνο την πολιτική, αλλά και τη διοίκηση αναγκαία. Είδαμε ότι η πολιτική είναι αναγκαία (273d – 294 a-b), στη «σιδηρά εποχή» που ζούμε, λόγω της απουσίας ενός «μέγιστου δαίμονα», ικανού να μας φροντίζει επαρκώς και ανά πάσα στιγμή. Δηλαδή αν υπήρχε μια αρχή ικανή να καλύπτει όλες μας τις ανάγκες και να μας υποδεικνύει συνεχώς και ορθώς τι να κάνουμε, τότε σε αυτή τη συνθήκη ριζικής ετερονομίας δεν θα είχε θέση η πολιτική. Την πολιτική, σε αυτόν τον μύθο που αντανακλά την πραγματικότητά μας, την προκαλεί η ανάγκη, δηλαδή η έλλειψη. Άρα η αναγκαιότητα της πολιτικής στηρίζεται σε δύο πυλώνες: στην αναγνώριση ότι «ποτέ δεν ησυχάζουν τα ανθρώπινα» (294b), άρα καμία τέχνη δεν μπορεί να αποφαίνεται με απόλυτο και οριστικό τρόπο για το τι πρέπει να γίνεται, και στην αναγνώριση ότι πάντα θα επικρατεί ανομοιότητα εντός της κοινωνίας, την οποία ανομοιότητα δεν μπορεί να διαχειριστεί ο νόμος. Αυτοί οι δύο πυλώνες είναι που

καθιστούν αναγκαία και τη διοίκηση. Εάν οι διοικούμενοι δεν ένιωθαν αδύναμοι απέναντι σε μία ταραχώδη και απειλητική πραγματικότητα που τους ξεπερνά, και αν δεν υπήρχαν ανεπίλυτες διαφορές μεταξύ τους, δεν θα χρειαζόταν ένας τεράστιος μηχανισμός να συμβάλλει στην εξισορρόπηση των μεταξύ τους διαφορών και να παρεμβαίνει όταν αποδεικνύονται, ή έστω αισθάνονται έτσι, ανήμποροι μπροστά σε μια σειρά δυσκολιών και κινδύνων. Η διοίκηση έχει προϋπόθεση και αντικείμενο έναν αντιφατικό κόσμο που σπαράσσεται από μερικά συμφέροντα άρα και προβλήματα τα οποία προσπαθεί να αντιμετωπίσει κάθε φορά με άλλο τρόπο, ποτέ οριστικά, εντός ενός «ωκεανού ανομοιοτήτας»: ενός «ωκεανού» όπου συνυπάρχουν ταυτόχρονα τα άκρα, τα οποία επιδρούν στην ίδια τη διοίκηση και παράγουν τόσο πολυνομία όσο και ανομία, υπερβολή και έλλειψη ταυτόχρονα (κατά την περιγραφή του Πλάτωνα που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο).

3. Η διοίκηση απέναντι στον νόμο

Όπως η αναγκαιότητα της πολιτικής, έτσι και η αναγκαιότητα της διοίκησης, προκύπτει από την αδυναμία του νόμου (294a-b). Οι νόμοι για τον Πλάτωνα είναι αναγκαίοι μόνο όταν εκλείπει η πραγματική πολιτική. Στην αρχή του «Πολιτικού» καταδεικνύεται η υπεροχή της πολιτικής και η ανεπάρκεια του νόμου. Όμως η πραγματική πολιτική θα προϋπέθετε και έναν πραγματικό πολιτικό, ο οποίος μάλιστα θα ήταν ανά πάσα στιγμή δίπλα στον καθένα και θα του υποδείκνυε την ορθή πράξη, υπόδειξη που δεν θα έθετε ποτέ σε κίνδυνο την ισορροπία της ζωής εντός της κοινότητας. Σταδιακά ωστόσο ο διάλογος αναδεικνύει την υπεροχή του νόμου, ακριβώς επειδή ο προαναφερθείς πολιτικός δίπλα σε όλους δεν μπορεί να υπάρχει. Οι νόμοι οριοθετούν τους πολίτες που έχουν διαφορές εντός μίας μεταβαλλόμενης πραγματικότητας, και ελλείπει του γνήσιου πολιτικού, αποτελούν το βασικότερο εχέγγυο της καλής ζωής μέσα στην πόλη, ιδιαίτερα αν ακολουθούνται πιστά απ' όλους.

Είδαμε στην εισαγωγή ότι και η διοίκηση αποδέχεται σαν θεμελιώδη οδηγό της τον νόμο και την αρχή της νομιμότητας. Ποτέ δεν παραβαίνει τον νόμο, ωστόσο είναι ο ίδιος ο νόμος που της δίνει την ευχέρεια να παρεμβαίνει διορθωτικά όταν ο ίδιος, με την απολυτότητά του, στέκεται ανήμπορος να πραγματευθεί τις λεπτομέρειες κάθε υπόθεσης. Είδαμε επίσης ότι στη διοίκηση προκύπτουν, από τις ανάγκες της

καθημερινής εμπειρίας, κώδικες συμπεριφοράς, οδηγίες για τη σωστή εφαρμογή των νόμων, ό,τι δηλαδή αποκαλούμε μη-δεσμευτικό δίκαιο. Αλλά ούτε αυτές οι αρχές και οι κανόνες δεν μπορούν να υποκαθιστούν πλήρως τη συνειδητή προσπάθεια του διοικητικού υπαλλήλου να σταθεί στο ύψος του πνεύματος των νόμων.

Ο νόμος δεν μπορεί να υποκαθιστά εντελώς την κρίση μας και το αίσθημα δικαίου μας όπως ανακύπτει εντός συγκεκριμένων περιστάσεων, καθώς και τις αξίες που διέπουν τη ζωή μας εν τω κοινωνικό της γίνεσθαι. Ο σεβασμός στον νόμο θέτει τις βάσεις για την ατομική ανεξαρτησία απέναντι σε ισχυρά πρόσωπα και μηχανισμούς, αλλά μόνο η σωστή εφαρμογή του είναι η ικανή συνθήκη για την πλήρη εύνομη ζωή επί των βάσεων αυτών. Η διοίκηση πρέπει έμπρακτα να σέβεται τα δικαιώματα των ανθρώπων ως διαφορετικές μονάδες, γιατί μόνο ως τέτοιες μονάδες αξιώνουν όλοι να είναι πολίτες – ακόμα κι όταν τυχαίνει να βρίσκονται στη μειοψηφία. Η ενότητα του συνόλου την οποία υπηρετεί, μπορεί να επιτευχθεί όταν η διοίκηση συνθέτει τις διαφορές, επ' ωφελεία ενός σκοπού: της εύρυθμης δημόσιας διοίκησης και κατά συνέπεια της εύρυθμης κοινωνικής ζωής. Η σύνθεση δεν αφορά μόνο τους διοικούμενους αλλά και την εσωτερική οργάνωση και λειτουργία της ίδιας της δημόσιας διοίκησης.

Ο Πλάτωνας με τον «Πολιτικό» δεν περιγράφει απλά το πρόβλημα, συνυφαίνει ο ίδιος μία σειρά κριτηρίων που όλα μαζί μπορούν να κατευθύνουν σωστά, όχι μόνο τον πολιτικό αλλά και το διοικητικό στέλεχος, όταν προσπαθεί να σταθεί με επάρκεια απέναντι στο αντικείμενό του. Ποια είναι λοιπόν αυτά τα κριτήρια που όταν λαμβάνονται υπόψη ξεχωριστά αλλά και ενιαία μπορούν να δίνουν λύσεις στα προβλήματα και τις προκλήσεις που συναντά η διοικητική δράση; Καταρχάς η διαρκής υπενθύμιση του παραδείγματος της υφαντικής τέχνης: η ενότητα μπορεί να επιτυγχάνεται μόνο μέσω συνύφανσης των διαφορών, και ποτέ εις βάρος τους. Αλλά και το άλλο δίδαγμα της υφαντικής είναι απαραίτητο: η «ομαλή πλέξη» πρέπει συγχρόνως να λαμβάνει υπόψη και να επιβλέπει σύνολη τη διαδικασία της ύφανσης, άρα και τις υπόλοιπες εμπλεκόμενες τέχνες, οπότε ομοίως κάθε διοικητικό στάδιο πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τα υπόλοιπα που εμπλέκονται στην προσπάθεια για το επιθυμητό αποτέλεσμα, όπως και όλες τις επιβλέπουσες από τη διοίκηση υπηρεσίες. Επιπρόσθετα, όπως και η πολιτική, έτσι και η διοίκηση, για την ορθή λειτουργία της, προϋποθέτει και γνώση και ικανότητα (ή δεξιότητες), ποτέ τη μία χωρίς την άλλη. Αλλά ο συντονισμός τόσο της γνώσης και της ικανότητας, όσο και της επαφής τους με το αντικείμενό τους, δεν αφήνεται στην τύχη αλλά καθοδηγείται από το μέτρο. Ο

ασκών διοίκηση πρέπει να κινείται μέσα στον καιρό, στην κατάλληλη περίσταση, και να γνωρίζει το πρέπον, ώστε να επιτευχθεί το δέον. Χωρίς τη μετρητική τέχνη οι γνώσεις και δεξιότητες μπορεί να σπαταληθούν σε αλλότριους σκοπούς. Ιδιαιτερότητα της πολιτικής είναι η αμιγής έγνοια για το κοινό συμφέρον ως αυτοσκοπού. Η διοίκηση δεν δεσμεύεται αμιγώς από αυτό τον σκοπό καθώς είναι υπηρετική της πολιτικής, αλλά στο μέτρο που είναι και η ίδια διευθυντική τέχνη πρέπει να επιδιώκει τη συνοχή πεδίου αρμοδιοτήτων της δημόσιας διοίκησης αποκλειστικά όπως ορίζεται από το δημόσιο συμφέρον. Δέον της και τελικός σκοπός της που την καθοδηγεί είναι η αρμονική ζωή εντός της κοινότητας.

Δ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είδαμε ότι στον «Πολιτικό» ο ορισμός της πολιτικής ως διευθυντικής τέχνης μπορεί να φωτίζει και τη διοίκηση ως σύγχρονη διευθυντική τέχνη, σ' έναν κόσμο όπου τα ανθρώπινα πράγματα έχουν γίνει ακόμα πιο ανήσυχα, σε σύγκριση με την εποχή του Πλάτωνα. Στην εισαγωγή αυτής της εργασίας υπενθυμίσαμε θεμελιώδεις αρχές και διαδικασίες της διοικητικής δράσης, ώστε να αναδειχθεί στη συνέχεια φυσικότερα η πλατωνική προβληματική ως αναπάντεχα νεωτερική, στο μέτρο που είναι σαν να έχει επίγνωση και να προοικονομεί σε σημαντικό βαθμό την ουσία των σύγχρονων προβλημάτων στα οποία προσπαθούν να ανταποκριθούν οι αρχές αυτές, αλλά και επειδή μπορεί να παρέχει γόνιμο προσανατολισμό στην προσπάθεια υπέρβασής τους. Στο πρώτο και βασικό κεφάλαιο επιλέξαμε συνειδητά να παρουσιάσουμε όσο εκτενέστερα μπορούσαμε τον πλατωνικό ορισμό της πολιτικής, και να τον συσχετίσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο με το διοικείν. Ο πλούτος της πλατωνικής σύλληψης της πολιτικής ως διευθυντικής τέχνης, θα μπορούσε οπωσδήποτε στο μέλλον και σε άλλες εργασίες να αντιπαρατεθεί και να συσχετισθεί εξαντλητικότερα με τις τελευταίες επιστημονικές εξελίξεις στη θεωρία του δημοσίου μανάτζμεντ και των δημόσιων πολιτικών.

Ένα βασικό συμπέρασμα της έρευνάς μας είναι πως, όπως και ο πολιτικός, το στέλεχος της δημόσιας διοίκησης πρέπει να διέπεται από κριτική δύναμη, και να εφαρμόζει πάντα το μέτρο στις αποφάσεις και ενέργειές του. Ο απαραίτητος σεβασμός απέναντι στους νόμους δεν πρέπει να επιδεικνύεται με τη βίαιη και τυφλή προσαρμογή κάθε ατομικής περίπτωσης στον νόμο, αλλά με την προσαρμογή του νόμου στις ανάγκες της εκάστοτε ατομικής περίπτωσης και περίπτωσης, πάντα στα πλαίσια που ορίζει ο ίδιος ο νόμος (καθώς έχει εμπεδωθεί ακόμα περισσότερο πια η διαφορά του άκαμπτου νόμου με το ακατάβλητα μεταβαλλόμενο αντικείμενό του, δηλαδή τις κοινωνικές σχέσεις κατά την ανάπτυξή τους).

Ας μας επιτραπεί ένας καταληκτικός, ανοιχτός προβληματισμός. Είπαμε ήδη ότι η υφαντική επιβλέπει τις βοηθητικές της τέχνες, ώστε το υφάδι και το στημόνι που θα συνυφάνει με την τέχνη της, να είναι σωστά επεξεργασμένο για την παραγωγή του υφάσματος. Με τον ίδιο τρόπο ο πολιτικός για τον Πλάτωνα επιβλέπει τις παιδαγωγικές μεθόδους των παιδαγωγών και κηδεμόνων, ώστε να διαμορφωθούν χαρακτήρες κατάλληλοι για το έργο της δικής του δύσκολης σύνθεσης (308d-e). Η διοίκηση από την

πλευρά της δεν μπορεί να μένει αδιάφορη απέναντι στην προβληματική περιρρέουσα πραγματικότητα και να αναλαμβάνει μόνο όταν είναι πλέον αργά τον ρόλο της αντιμετώπισης των κακών αποτελεσμάτων, αντί για τον ρόλο της ριζικής διευθέτησης των αιτιών. Δεν μπορεί να αποδέχεται ως αναλλοίωτο δεδομένο την «κακή φύση» (309a) των χαρακτήρων που δημιουργήθηκαν εντός μίας προβληματικής πραγματικότητα και την αντεπίδραση των χαρακτήρων αυτών στην αναπαραγωγή της ίδιας στάσιμης και προβληματικής πραγματικότητας (στο επίπεδο τόσο του προσωπικού της διοίκησης αλλά και των ίδιων των διοικούμενων στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο). Η ίδια η διοίκηση πρέπει να διέπεται όχι από το ιδεώδες της δικής της ενδυνάμωσης ως αυτοσκοπού, αλλά από το ιδεώδες της ενδυνάμωσης των πολιτών, τόσο μορφωτικά και ψυχολογικά όσο και κοινωνικο-οικονομικά, έτσι ώστε η ίδια η διοίκηση να γίνεται ολοένα και περισσότερο συνεπικουρική, έως αχρείαστη, στον ρόλο της (στον βαθμό που κάτι τέτοιο είναι εφικτό). Αντί να φαντάζεται τον εαυτό της σαν τον «μέγιστο δαίμονα» μιας άλλης εποχής, ολοένα ισχυρότερο και υπερτροφικό ώστε να θρέφει και τα ετεροκινούμενα όντα που διοικεί, παίρνοντας ως δεδομένη δια παντός την ανημπόρια και ανωριμότητά τους, πρέπει να αναπροσαρμοστεί στην τρέχουσα εποχή, και να συμβάλλει με κάθε μέσο στο έργο της παραγωγής αυτόνομων πολιτών, στην υπηρεσία των οποίων θα τεθεί η ίδια ως απλό εργαλείο.

Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δαραμάρας, Κ. (2016). Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο: *Κανόνες και αρχές διοικητικής δράσης & διοικητική διαδικασία*. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, μη δημοσιευμένο.
- Δαραμάρας, Κ. (2018). Διαφάνειες εκπαιδευτικού υλικού: *Εσωτερικός έλεγχος και δημόσια διοίκηση*. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, μη δημοσιευμένο.
- Δημητρίου, Στ. (2016) *Η πολιτική στον Πολιτικό του Πλάτωνα*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κάλφας, Β. (2017) «Για την πλατωνική πολιτική τέχνη». *Εφημερίδα των Συντακτών*, 10 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.efsyn.gr/arthro/gia-tin-platoniki-politiki-tehni> (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2018).
- Μακρυδημήτρης, Α. (2008) «Τύποι ηγεσίας στον Πολιτικό του Πλάτωνος». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, σσ.155-176.
- Σουφρίλα, Δ. (2015) *Η αρχή της χρηστής διοίκησης στο έργο του Πλάτωνα*. Μη εκδοθείσα διδακτορική διατριβή. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης. Διαθέσιμο στο: http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/23/034/1879.pdf (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2018).
- Συνήγορος του Πολίτη (1998) *Ετήσια έκθεση*. Ανακτήθηκε από: <https://www.synigoros.gr/?i=stp.el.annreports.31533> (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2018).
- Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης. (2012) *Οδηγός ορθής διοικητικής συμπεριφοράς*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Χριστοδούλου Ι.Σ. (2003) *Πλάτων: Πολιτικός*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Ψυχοπαίδης, Κ. (1999) *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος*. Αθήνα: Πόλις.

Bartnickas, V. (2014) “The state is not like a beehive: the self-containment of Plato’s Statesman”. *Problemos*, 86, σσ. 127-138. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/9093507/The_State_is_Not_Like_a_Beehive_The_Self-Containment_of_Platos_Statesman_In_Problemos_2014_86_127-138 (Πρόσβαση στις 10 Νοεμβρίου 2018).

Benardete, S. (1984) *The being and the beautiful: Plato's Theaetetus, Sophist, and Statesman*. Chicago: The University of Chicago Press.

Berges, S. (2010) “Understanding the Role of the Laws in Plato’s *Statesman*”. *Prolegomena*, 9 (1), σσ. 5-23.

Brondell, R. (2017) “The politics of weaving in Plato’s *Statesman*”. Σε Kyprianidou, E. επιμ. *Weaving Culture in Europe*. Athens: Nissos Publications, σσ. 27-51. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/36898119/THE_POLITICS_OF_WEAVING_IN_PLATOS_STATESMAN (Πρόσβαση στις 11 Νοεμβρίου 2018).

De Chiara-Quenzer, D. (1998) “The Purpose of the Philosophical Method in Plato's *Statesman*”. *Apeiron*, 31 (2), σσ. 91-126.

Dorter, K. (1994) *Form and Good in Plato's Eleatic Dialogues: The Parmenides, Theaetetus, Sophist, and Statesman*. Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press.

Harvey, G. (2006) “Politics, Slavery, and Home Economics: Defining an Expert in Plato's ‘Statesman’”. *Apeiron*, 39 (2), σσ. 91-120. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/9013737/Politics_Slavery_and_Home_Economics_Defining_an_Expert_in_the_Statesman (Πρόσβαση στις 11 Νοεμβρίου 2018).

Klein, J. (1977) *Plato's trilogy: Theaetetus, the Sophist, and the Statesman*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Klein, Sh. (1988) "Plato's 'Statesman' and the Nature of Business Leadership: An Analysis from an Ethical Point of View". *Journal of Business Ethics*, 7 (4), σσ. 283-294.
- Lane, M.S. (1998) *Method and politics in Plato's Statesman*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Márquez, X. (2007) "Theory and practice in Plato's statesman". *Ancient Philosophy*, 27 (1), σσ. 31-53. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/218024/Theory_and_Practice_in_Platos_Statesman (Πρόσβαση στις 11 Νοεμβρίου 2018).
- Middleton, R. (2015) *Weaving the Statesman: the Unity of Plato's Politicus*. Μη εκδοθείσα διδακτορική διατριβή. The University of Western Ontario. Διαθέσιμο στο: <https://ir.lib.uwo.ca/etd/2760> (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2018).
- Mitchell, H.M. (1980) *The philosopher in Plato's Statesman*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Murr, D. (2009) "Politics and dialectic in Plato's Statesman". *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 25, σσ. 109-135. Διαθέσιμο στο: [https://www.academia.edu/31303474/ Politics_and_Dialectic_in_Platos_Statesman_Proceedings_of_the_Boston_Area_Colloquium_in_Ancient_Philosophy_25_2009_p._109-135](https://www.academia.edu/31303474/Politics_and_Dialectic_in_Platos_Statesman_Proceedings_of_the_Boston_Area_Colloquium_in_Ancient_Philosophy_25_2009_p._109-135) (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2018).
- Neiman, P. (2007), "The practicality of Plato's 'Statesman'". *History of Political Thought*, 28 (3), σσ. 402-418.
- Sayre, K. (2006) *Metaphysics and Method in Plato's Statesman*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayre, K. (2005) *Plato's late ontology: a riddle resolved*. Parmenides Publishing.
- Stern, P. (1997) "The Rule of Wisdom and the Rule of Law in Plato's *Statesman*". *American Political Science Review*, 91 (2), σσ. 264-276.

Takala, T. (1998) "Plato on leadership". *Journal of Business Ethics*, 17, σσ. 785–798.

Taylor, A.E. (2003) *Πλάτων: ο άνθρωπος και το έργο του*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

White, D. (2007) *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's Statesman*. Burlington: Ashgate.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
ανάπτυξης

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr